

บทที่ 3

นโยบาย Soft Power เชิงรับของญี่ปุ่น (ต้นทศวรรษ 1980 – ปลายทศวรรษ 1990)

การศึกษางานเขียนเกี่ยวกับ Soft Power ในบทที่ 2 ทำให้ทราบถึงแนวคิดและหลักในการพิจารณา Soft Power เป็นอย่างดี และเป็นรากฐานในการวิเคราะห์ต่อไป ในบทนี้ จะศึกษาและวิเคราะห์ Soft Power ของญี่ปุ่น เน้นตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1980 จนถึงปีปลายทศวรรษ 1990 โดยจะชี้ให้เห็นว่า ญี่ปุ่นมีอิทธิพลด้าน Soft Power ในฐานะต้นแบบการพัฒนาของประเทศในเอเชียทั้งในระดับรัฐและในระดับองค์กรธุรกิจ ตั้งแต่ราวต้นทศวรรษ 1980 จนถึงปลายทศวรรษ 1990 แต่การสร้าง Soft Power ของญี่ปุ่นนี้ เป็นไปในลักษณะเชิงรับ (passive policy) ไม่ได้มีการส่งเสริมผลักดันอย่างมากมายนักจากฝ่ายญี่ปุ่น เนื่องจากฝ่ายประเทศผู้รับเอง มีความชื่นชมในความแข็งแกร่งของเศรษฐกิจญี่ปุ่น และความมีประสิทธิภาพขององค์กรธุรกิจของญี่ปุ่น ทำให้เกิดความพยายามนำแนวคิดของญี่ปุ่นมาเป็นต้นแบบอยู่แล้ว ทำให้ญี่ปุ่นสามารถมีอิทธิพล Soft Power โดยไม่ต้องเป็นฝ่ายริเริ่ม หรือลงทุนลงแรงอะไรมากนัก เพียงแต่ส่งเสริมตามน้ำไปเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ความเปลี่ยนแปลงอันสำคัญได้เกิดขึ้น เมื่อหลายประเทศในเอเชียประสบวิกฤติเศรษฐกิจเอเชียในปี 1997 ในขณะที่ญี่ปุ่นก็ยังประสบภาวะเศรษฐกิจตกต่ำระยะยาวอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ Soft Power ในฐานะต้นแบบการพัฒนาของญี่ปุ่นเริ่มเสื่อมความนิยมลง ส่งผลให้ญี่ปุ่นต้องหันไปเน้นการส่งเสริมผลักดันอิทธิพล Soft Power ของตนในแบบอื่น ซึ่งก็คือ การทูตเชิงวัฒนธรรม

Soft Power ของญี่ปุ่นช่วงก่อนเกิดวิกฤติเศรษฐกิจนี้ สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ระดับ คือ ในระดับมหภาค และระดับจุลภาค สำหรับระดับมหภาคนั้น จะเป็นแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมที่รัฐมีบทบาทสำคัญ และเน้นการส่งออก สำหรับระดับจุลภาค จะเป็นการบริหารจัดการองค์กรธุรกิจญี่ปุ่น ทั้ง 2 สิ่งนี้ มีอิทธิพลทางความคิดเป็นตัวช่วยให้ประเทศอื่นๆ เลียนแบบและนำไปปฏิบัติตาม ซึ่งจากแนวคิดเกี่ยวกับ Soft Power ของ Cooper นั้นถือว่าการเลียนแบบเป็น Soft Power อย่างหนึ่งเช่นกัน โดยในกรณีของญี่ปุ่นเป็น Soft Power ที่ญี่ปุ่นมีบทบาทในเชิงรับ (passive)

Soft Power ต้นแบบการพัฒนา

ในอดีต ประเทศกำลังพัฒนาต่างพากันมองไปที่ประเทศตะวันตก ว่าเป็นต้นแบบของการพัฒนาประเทศให้เป็นอุตสาหกรรมที่ประสบความสำเร็จ และต้องการที่จะเจริญรอยตาม แต่ในความเชื่อเช่นนั้นเริ่มเปลี่ยนแปลง เมื่อญี่ปุ่นมีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง จนได้รับสถานะประเทศพัฒนาแล้วในทศวรรษที่ 1960 และในขณะที่ประเทศตะวันตกประสบภาวะเศรษฐกิจตกต่ำเป็นระยะเวลานาน ในทศวรรษที่ 1970 หลังวิกฤตการณ์น้ำมันที่เกิดขึ้นในปี 1973 แต่เศรษฐกิจญี่ปุ่นกลับเจริญรุดหน้าต่อไป ทำให้หลายชาติโดยเฉพาะในเอเชียหันมามองญี่ปุ่นในฐานะเป็นต้นแบบการพัฒนาที่แตกต่างไปจากรูปแบบการพัฒนาของชาติตะวันตก

การฟื้นตัวของเศรษฐกิจญี่ปุ่นหลังสงครามโลกครั้งที่สอง จนประสบความสำเร็จรุ่งเรืองนั้น ได้รับความช่วยเหลือจากสหรัฐผ่านกองบัญชาการฝ่ายสัมพันธมิตร (The Supreme Commander for the Allied Powers หรือ SCAP) ซึ่งปกครองญี่ปุ่นระหว่างปี 1945 ถึง 1952 SCAP ได้เข้ามาเปลี่ยนแปลงและจัดระบบการปกครอง ระบบกฎหมายและโครงสร้างทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมให้กับญี่ปุ่นใหม่ในช่วงแรกของการฟื้นฟูประเทศ¹ อันเป็นส่วนช่วยส่งเสริมและเป็นฐานที่สำคัญของความก้าวหน้าและการพัฒนาทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นในยุคหลังสงคราม

หลังจากนั้นสืบเนื่องมาจนถึงทศวรรษที่ 1960 ญี่ปุ่นพัฒนาตนเองทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีอย่างต่อเนื่องจนสามารถเปลี่ยนแปลงตัวเองไปอย่างมหัศจรรย์ จากประเทศแพ้สงครามที่ล้มสลายและยากจน กลายเป็นประเทศที่มีอำนาจในทางเศรษฐกิจ โดยตั้งแต่ช่วงกลางทศวรรษ 1950 เป็นต้นมา ญี่ปุ่นเริ่มเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจของประเทศไปเน้นการผลิตในภาคอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก (export-oriented manufacturing) มากขึ้น² ทำให้ญี่ปุ่นส่งสินค้าไปขายยังประเทศต่างๆ มากขึ้น รวมถึงประเทศในแถบเอเชีย

¹ Ian Inkster, The Japanese Industrial Economy: Late Development and Cultural Causation (London: Routledge, 2001), p.13

² สุวินัย ภรณวลัย, เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยโครงสร้างเศรษฐกิจญี่ปุ่นกับการพัฒนาของระบบทุนนิยมโลก หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2523) น. 38-39

ในทศวรรษ 1970 จนถึง 1980 ประเทศญี่ปุ่นได้รับการกล่าวถึงและยกย่องอย่างกว้างขวางว่าเป็นตัวอย่างที่ยอดเยี่ยมที่สุดสำหรับลัทธิทุนนิยม³ และจากศักยภาพในการพัฒนาแล้ว กรณีของญี่ปุ่นควรจะได้ว่าเป็นกรณีที่เป็นตัวแบบ (model) เนื่องจากญี่ปุ่นสามารถเปลี่ยนมาเป็นประเทศอุตสาหกรรมที่ทันสมัยได้ในช่วงเวลาไม่นาน ในขณะที่ประเทศตะวันตกประสบภาวะเศรษฐกิจตกต่ำและชะงักงันในทศวรรษ 1970 ญี่ปุ่นกลับสามารถเอาชนะภาวะวิกฤติได้อย่างน่าประหลาดใจ จึงมีการศึกษาทางวิชาการจำนวนมากที่วิเคราะห์ญี่ปุ่นในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคม วัฒนธรรมหรือโครงสร้างเศรษฐกิจ⁴

ในปี 1979 หนังสือ Japan as Number One ของ Ezra Vogel ที่กล่าวว่าสหรัฐฯควรจะเรียนรู้จากญี่ปุ่น⁵ ได้สร้างกระแสให้เกิดความสนใจในความน่าอัศจรรย์ของความสำเร็จทางการพัฒนาเศรษฐกิจของญี่ปุ่น อีกทั้งการก้าวขึ้นมาทัดเทียมกับประเทศมหาอำนาจอย่างสหรัฐฯ ยิ่งทำให้เกิดความสนใจที่จะเลียนแบบความสำเร็จดังกล่าวมีมากขึ้น เริ่มจากประเทศอุตสาหกรรมใหม่ หรือ NICs (Newly Industrialized Countries) หรือ NIEs (Newly Industrialized Economies)⁶ อันหมายถึงเกาหลีใต้ ไต้หวัน ฮองกงและสิงคโปร์ ที่สามารถปรับเปลี่ยนประเทศไปสู่ความเป็นอุตสาหกรรมได้อย่างรวดเร็วและประสบความสำเร็จอย่างสูง

วิธีการหรือทฤษฎีที่ประเทศเหล่านี้ใช้เพื่อนำไปสู่ความสำเร็จนั้นไม่ใช่แนวทางหรือทฤษฎีตะวันตกกระแสหลัก แต่เป็นแนวทางเฉพาะของประเทศเหล่านี้ที่ได้รับการขนานนามว่า

³ Ian Inkster, *The Japanese Industrial Economy*, p.1

⁴ Ibid, p.2

⁵ เอซรา เวฟ โวเกิล, *ญี่ปุ่น: ผู้เป็นหนึ่ง* แปลโดย (กรุงเทพฯ: ศูนย์ญี่ปุ่นศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528) น. (15)

⁶ NIEs (Newly Industrializing Economy) หรือประเทศอุตสาหกรรมใหม่ เป็นประเทศอันเป็นส่วนหนึ่งของประเทศกำลังพัฒนาซึ่งมีเศรษฐกิจที่พัฒนาจากการเปลี่ยนประเทศเป็นอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วเป็นพิเศษ โดยมีการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมและการส่งออกอย่างต่อเนื่อง มักถูกนำมาใช้โดยหมายถึงประเทศประเทศฮ่องกง เกาหลีใต้ สิงคโปร์และไต้หวัน แม้ว่าในช่วงต้นทศวรรษ 1980 จะหมายรวมถึงประเทศอุตสาหกรรมใหม่อื่นๆนอกภูมิภาคเอเชีย เช่น เม็กซิโก บราซิล และบางครั้งรวมไปถึงอินเดียและอาร์เจนตินาดังด้วยก็ตาม

นอกจากนี้ ประเทศ NIE ของเอเชียตะวันออกมักจะเป็นการกล่าวถึงประเทศ 4 เลือหรือ 4 มังกรได้เช่นกัน <http://www.itcdonline.com/introduction/glossary1_klmn.html> ,15 Mar 2008)

“รูปแบบการพัฒนาแบบเอเชียตะวันออก” (East Asian Model)⁷ ซึ่งญี่ปุ่นเป็นประเทศแรกที่เริ่มใช้แนวทางการพัฒนาเช่นนี้

1.1 ความหมายของรัฐพัฒนา (Developmental State)

ลักษณะการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นซึ่งในภายหลังได้กลายมาเป็นต้นแบบการพัฒนาของประเทศอื่นๆ โดยเฉพาะในภูมิภาคเอเชียตะวันออกนั้น เป็นรูปแบบการพัฒนาที่เรียกกันว่าแนวคิด “รัฐพัฒนา” หรือ Developmental State

คำว่า Developmental State หรือ Capitalist Developmental State (รัฐพัฒนาทุนนิยม) เป็นแนวคิดเชิงทฤษฎีที่สร้างขึ้นโดย Chalmers Johnson ในหนังสือ MITI and the Japanese Miracle (1982) ซึ่งเป็นแนวความคิดที่เขาพัฒนาขึ้นเพื่อใช้อธิบายความสำเร็จทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น โดยเน้นบทบาทที่สำคัญยิ่งของรัฐในการชี้นำเชิงกลยุทธ์เพื่อมุ่งไปสู่การเติบโตของเศรษฐกิจของญี่ปุ่นหลังสงคราม ในช่วงปี 1955 จนถึง 1985 ซึ่งจะขอยกเอาความหมายและลักษณะมาอธิบายโดยสรุป ดังนี้

นักวิชาการได้ทำการศึกษาและให้คำอธิบายเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาประเทศที่เรียกว่า Developmental State เอาไว้มากมาย เช่น Manuel Castells ได้ให้นิยามของ Developmental State เอาไว้ในบทความ Four Asian Tigers with a Dragon Head: A Comparative Analysis of the State, Economy, and Society in the Asian Pacific Rim (1992) หรือความหมายที่ Meredith Woo-Cummings ได้รวบรวมจากการให้นิยามโดยนักวิชาการหลายๆ ท่านเอาไว้ในหนังสือ The Developmental State (1999)

จากความหมายต่างๆ ของรัฐพัฒนาที่ได้มีผู้อธิบายเอาไว้ ผู้วิจัยเห็นว่าอาจสรุปความหมายของ “รัฐพัฒนา” หรือ Developmental State อย่างสั้นๆ ได้ว่า หมายถึง “รูปแบบเศรษฐกิจที่รัฐมีอิทธิพลและอำนาจในการที่จะแทรกแซงหรือชี้นำและกำหนดนโยบาย เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายสูงสุดของชาติคือการพัฒนาเศรษฐกิจและเปลี่ยนประเทศให้เป็นอุตสาหกรรม โดยอาศัยความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคธุรกิจ”⁸

⁷ Somboon Siriprachai, Development Economics and East Asian Miracle: Lessons for Developing Countries, [S.l. : s.n.], 2003, p.3

⁸ See Manuel Castells, “Four Asian Tigers with a Dragon Head: A Comparative Analysis of the State, Economy, and Society in the Asian Pacific Rim,” in State and Development in Asia Pacific Rim Richard P. Appelbaum and Jeffrey William

1.2 ลักษณะของรัฐพัฒนา

(1) รัฐมีอำนาจและมีบทบาทนำหรือเป็นศูนย์กลางในการชี้นำการพัฒนา โดยมีเป้าหมายหลักที่การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ

แนวคิดของหลักรัฐพัฒนาคือ การที่รัฐแสดงบทบาทเป็นศูนย์กลางชี้นำการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ไม่ใช่เดินตามระบบตลาด⁹ อำนาจอิสระในการปกครองตนเองทำให้สามารถตัดสินใจเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ในการกำหนดนโยบายและกำหนดให้กระทำตามได้¹⁰ นักเศรษฐศาสตร์บางท่านเรียกระบบเช่นนี้ว่าเป็น “ทุนนิยมที่รัฐมีบทบาทนำ”(state-led capitalism)¹¹ ซึ่งรัฐบาลใช้อำนาจกระทำสิ่งต่างๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการพัฒนาเศรษฐกิจ¹²

(2) รัฐทำการแทรกแซงการดำเนินธุรกิจของเอกชน

การแทรกแซงการดำเนินธุรกิจของเอกชนโดยรัฐปรากฏขึ้นได้ในหลายลักษณะ ในสหรัฐอเมริกา รัฐแทรกแซงทางเศรษฐกิจเพื่อสร้างและรักษาการแข่งขันที่ยุติธรรม ซึ่ง Chalmers Johnson เรียกรัฐบาลที่สนใจการแข่งขันที่ยุติธรรมว่าเป็น “รัฐที่ดูแลกฎระเบียบ” (regulatory state) ในขณะที่ญี่ปุ่นมุ่งเป้าหมายเพื่อผลลัพธ์คือการชนะการแข่งขันเป็นสำคัญซึ่ง Johnson เรียกว่า “รัฐที่ขับเคลื่อนการพัฒนา” (developmental state) หรือที่นักวิชาการบางท่านเรียกว่าเป็น “ทุนนิยมที่นำโดยรัฐ” (state-led capitalism)¹³

การใช้นโยบายแทรกแซงอุตสาหกรรมของรัฐนั้น โดยปกติแล้วมักจะไม่ได้ผล แต่เนื่องด้วยความพิเศษหลายประการของญี่ปุ่น และรวมไปถึงภูมิภาคเอเชียตะวันออกซึ่งนำเอารูปแบบการพัฒนาแบบญี่ปุ่นไปใช้ ทำให้กลับประสบความสำเร็จอย่างงดงาม

(3) การดำเนินเศรษฐกิจในลักษณะกึ่งเสรี กึ่งควบคุม

Henderson, eds, (Newbury Park, California: Sage, 1992) and Meredith Woo-Cumings, ed, The Developmental State (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1999)

⁹ Hidetaka Yoshimatsu, Japan and East Asia in Transition: Trade Policy, Crisis and Evolution and Regionalism (New York: Palgrave Macmillan, 2003) p.65

¹⁰ Ibid, pp.65-66

¹¹ Somboon Siriprachai, Development Economics and East Asian Miracle, p.34

¹² Ibid.

¹³ ไชยวัฒน์ คำชู, ระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่น: ความเปลี่ยนแปลงและความต่อเนื่อง (กรุงเทพฯ: โครงการสันติไมตรี ไทย-ญี่ปุ่น, 2550) น. 38

แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีรัฐพัฒนา (Developmental State) เป็นแนวคิดที่อยู่กึ่งกลางระหว่างเศรษฐกิจแบบ Laissez faire หรือตลาดเสรี (free market capitalist) อันเป็นรูปแบบการพัฒนาซึ่งรัฐให้อิสระแก่ภาคเอกชนให้สามารถดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจได้อย่างเสรี ราคานั้นกำหนดโดยอาศัยกลไกของตลาดเป็นสำคัญ และเอกชนเป็นผู้ควบคุมและเป็นเจ้าของการดำเนินธุรกิจ กับระบบเศรษฐกิจแบบ State Control หรือแบบสังคมนิยม (Socialist) ซึ่งรัฐเข้าควบคุมจัดการกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (centrally planned) ทั้งความเป็นเจ้าของและผู้บริหารจัดการนั้นตกอยู่ในมือของรัฐ แต่ระบบรัฐพัฒนานั้น เป็นสิ่งที่แตกต่างออกไป โดยที่เอกชนเป็นเจ้าของการผลิต ในขณะที่รัฐเป็นผู้ให้คำแนะนำ¹⁴

(4) รัฐและเอกชนร่วมมือกันอย่างใกล้ชิด

ปัจจัยซึ่ง Johnson ได้ชี้ให้เห็นว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญของรัฐพัฒนาในแง่เศรษฐกิจจุลภาค คือ ความร่วมมือกันของภาครัฐและภาคเอกชนหรือภาคธุรกิจ โดยที่เอกชนได้กลายมาเป็นหุ้นส่วนของรัฐที่ร่วมมือกันในการพัฒนา¹⁵ รัฐทำงานร่วมกับภาคอุตสาหกรรมต่างๆรวมทั้งสมาคมการค้าอย่างใกล้ชิด เพื่อผลักดันให้การเปลี่ยนเป็นอุตสาหกรรมนั้นเป็นไปได้รวดเร็วยิ่งขึ้น

(5) ข้าราชการมีบทบาทสำคัญ

นโยบายต่างๆซึ่งรัฐพัฒนาได้นำมาใช้อย่างได้ผลดีและสอดคล้องนั้นได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มข้าราชการที่ได้รับการศึกษาและอบรมมาเป็นอย่างดี¹⁶ และยังถือเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนา

(6) เลือกรับพัฒนาอุตสาหกรรมหลักบางประเภทที่ถือเป็นอุตสาหกรรมยุทธศาสตร์

รัฐโดยผ่านกลุ่มข้าราชการที่ได้ทำการศึกษาค้นคว้าหาความเป็นไปได้ และเลือกสนับสนุนภาคอุตสาหกรรมบางประเภทซึ่งถือเป็นอุตสาหกรรมยุทธศาสตร์ รวมทั้งกระตุ้นให้ภาคเอกชนนำเงินไปลงทุนในภาคอุตสาหกรรมยุทธศาสตร์ ไม่เพียงแค่นั้น แต่รัฐยังให้ความช่วยเหลืออุปถัมภ์โดยใช้นโยบายด้านอุตสาหกรรมต่างๆเพื่อสนับสนุนในหลายๆด้าน และในขณะที่รัฐควบคุมการแข่งขันโดยใช้มาตรการกีดขวางต่างๆทั้งทางภาษีและไม่ใช้ภาษี (tariff and non-tariff barriers) และจำกัดการลงทุนโดยตรงรวมทั้งหลักทรัพย์จากต่างชาติ¹⁷

¹⁴ Meredith Woo-Cumings, ed, The Developmental State, pp.1-2

¹⁵ Chalmers Johnson, MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925-1975 (Stanford: Stanford University Press, 1982), p.106

¹⁶ Hidetaka Yoshimatsu, Japan and East Asia in Transition, p.66

¹⁷ Ibid, p.66

(7) เน้นการผลิตและพัฒนาเพื่อการส่งออก

ดังได้กล่าวไปข้างต้นว่าข้าราชการมีบทบาทสำคัญในการวางแผนและดำเนินการต่างๆเพื่อการพัฒนา ข้าราชการเหล่านี้ได้รับแรงกระตุ้นผลักดันให้ดำเนินตามการพัฒนาเศรษฐกิจโดยเน้นการส่งออก (Export-led economic development)

สำหรับประเทศญี่ปุ่นซึ่งเป็นต้นแบบของรัฐพัฒนาหรือ Developmental State นั้น Johnson ได้กล่าวว่ามีองค์ประกอบที่ถือว่าเป็นแก่นสำคัญของรัฐพัฒนาของญี่ปุ่น 4 ประการ¹⁸ คือ ประการแรก การให้อำนาจและหน้าที่แก่ข้าราชการในการวางแผน สร้างและควบคุมอุตสาหกรรม

ประการที่สอง ญี่ปุ่นได้สร้างระบบการเมืองที่เกื้อหนุนข้าราชการ

ประการที่สาม เมื่อรัฐมีความจำเป็นที่จะต้องเข้าไปก้าวเข้าไปในตลาด รัฐได้เปิดโอกาสให้สามารถทำได้อย่างกว้างขวางในกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลายๆด้านของภาคเอกชน

ประการที่สี่ แนวทางทางการเมืองของกระทรวง MITI ที่ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากลักษณะหลายๆประการของรัฐพัฒนาดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ผู้วิจัยจะได้นำเอาไปเป็นหลักในการพิจารณาถึงประเทศต่างๆที่ได้นำเอาหลักรัฐพัฒนาของญี่ปุ่นไปใช้ และดูว่าแนวคิดในการพัฒนาแบบญี่ปุ่นจะมีอิทธิพลต่อการพัฒนาของประเทศอื่นๆโดยเฉพาะในเอเชียอย่างไรบ้าง

1.3 อิทธิพลที่มีต่อประเทศต่างๆ

จากสถานะของญี่ปุ่น ซึ่งได้กลายเป็นประเทศที่พัฒนาและก้าวหน้าทั้งในด้านเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม รวมทั้งมีอัตราการเติบโตอย่างต่อเนื่อง ทำให้ญี่ปุ่นอยู่ในฐานะที่สามารถแบ่งปันประสบการณ์และความเชี่ยวชาญของตนให้กับประเทศอื่นๆ ไม่เฉพาะในเอเชียแต่รวมถึงประเทศในทวีปแอฟริกา และละตินอเมริกา ซึ่งกำลังพยายามจะพัฒนาประเทศทั้งทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมเช่นกัน ประเทศต่าง ๆ เหล่านี้เองต่างก็มองมาที่ญี่ปุ่นเพื่อแสวงหาคำแนะนำและความช่วยเหลือที่ญี่ปุ่นมีให้¹⁹

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ความเป็นต้นแบบของญี่ปุ่นยิ่งทวีความสำคัญเพิ่มขึ้นแก่ประเทศ 4 มังกรแห่งเอเชียซึ่งมีลักษณะหลายอย่างที่ไม่ใกล้เคียงกันและไม่ว่าจะ

¹⁸ Chalmers Johnson, MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925-1975 (Stanford: Stanford University Press), 1982)

¹⁹ Saburo Okita, The Developing Economies and Japan: Lessons in Growth (Tokyo: University of Tokyo Press, 1980) p.viii

เป็นภาษาที่ต่างใช้ตัวอักษรจีน ความใกล้ชิดในทางภูมิศาสตร์ ความสัมพันธ์ทางการค้าที่เคยมีต่อกันในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่เข้าถึงได้ง่ายกว่าที่เคยเป็นคู่ค้าทางเศรษฐกิจที่ห่างไกล นอกจากนี้สังคมของทั้ง 4 ประเทศยังมีความคล้ายคลึงกันในแง่สภาพแวดล้อม เช่นความหนาแน่นของประชากร และการขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติทำให้ประเทศเหล่านี้ต้องส่งออกสินค้าเพื่อแลกกับอาหารและทรัพยากร²⁰

ตั้งแต่ทศวรรษที่ 1970 ก็เริ่มมีการกล่าวว่าคุณ์กลางความเจริญของโลกกำลังจะเปลี่ยนจาก “ยุคแห่งแอตแลนติก” มาสู่ “ยุคแห่งแปซิฟิก” ฐานการคาดคะเนเช่นนี้ อย่างน้อยที่สุดก็สามารถยืนยันได้จากอัตราความเจริญทางเศรษฐกิจ ซึ่งเขตเอเชียแปซิฟิกมีอัตราความเจริญสูงสุดต่อเนื่องกันมาสิบกว่าปี และ 4 ประเทศนี้ถูกจัดอันดับให้อยู่ในตำแหน่งต้นๆเสมอมาจนกระทั่งเป็นที่เลื่องลือกันว่าเป็น “สี่เสือแห่งเอเชีย” หรือ “มังกรน้อยแห่งเอเชียทั้ง 4”²¹ ซึ่งกลายเป็นประเทศที่มีอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจสูงที่สุด กลายเป็นแบบแผนสำเร็จรูปของประเทศกำลังพัฒนาในโลกที่สาม ในการก้าวไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมทันสมัย²² โดยในกลุ่ม 4 ประเทศนี้ กล่าวได้ว่าเกาหลีใต้และไต้หวันมีพื้นฐานความเข้าใจในประเทศญี่ปุ่นมากที่สุดจากการที่ทั้ง 2 ประเทศเคยตกอยู่ภายใต้การปกครองของญี่ปุ่นเป็นระยะเวลาสั้น

ปี 1985 เป็นจุดเริ่มต้นของการเร่งกระแสนี้ให้เกิดการรวมตัวกันในภูมิภาคเอเชียตะวันออก โดยเฉพาะจากข้อตกลงพลาซ่า (Plaza Accord) ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของค่าเงินที่เกิดขึ้นในปีนั้นเป็นเหมือนแรงผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเร็วขึ้น การเปลี่ยนแปลงของค่าเงินอย่างขนานใหญ่เป็นแรงผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเร็วขึ้น นอกจากนั้นยังทำให้ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจหลายๆ ประการที่ได้เริ่มก่อตัวขึ้นมาในช่วง 2-3 ทศวรรษก่อนๆ เป็นรูปเป็นร่างมากขึ้น²³

อันที่จริงกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มประเทศขนาดกลางและใหญ่ในลาตินอเมริกา คือ บราซิล เม็กซิโกและชิลี หรือกลุ่มประเทศผู้ค้าน้ำมันในตะวันออกกลาง

²⁰ Ezra F. Vogel, The Four Little Dragons: The Spread of Industrialization in East Asia (Cambridge, Mass.: Harvard University, 1991), p.90

²¹ นิรันดร์ อุตมฉันทน์, แปล, สี่เสือเอเชีย: ผู้ผงาดเหนือโลกที่สาม (กรุงเทพฯ: บิ๊กบุ๊ก), 2533. น.9

²² เพิ่งอ้าง, น.10-11

²³ T.J. Pempel, ed., Remapping East Asia: The Construction of a Region (Ithaka, N.Y.: Cornell University Press, 2005) pp.78-79

อย่างเช่นคูเวต ซาอุดีอาระเบียหรือลิเบีย ต่างก็มีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจสูงมากเช่นกัน แต่สิ่งที่แตกต่างจากการพัฒนาของประเทศในเอเชียตะวันออก ก็เนื่องมาจากกลุ่มประเทศในลาตินอเมริกานั้น มีพื้นที่กว้างใหญ่ ประชากรมาก ทำให้การกระจายความทันสมัยหรือการพัฒนาไปได้อย่างไม่ทั่วถึง ทำให้การกระจายรายได้เป็นไปอย่างไม่เท่าเทียม และสำหรับประเทศกลุ่มผู้ค้าน้ำมันนั้น แม้ว่าจะมีการพัฒนาประเทศจนร่ำรวย แต่ก็มีลักษณะที่พิเศษอย่างยิ่งซึ่งประเทศอื่นๆที่ไม่มีน้ำมันไม่อาจจะทำตามได้²⁴ นอกจากนี้ประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในเอเชียตะวันออก ประสบความสำเร็จอย่างยิ่งในการเร่งพัฒนาประเทศให้เป็นอุตสาหกรรมภายในช่วงระยะเวลาไม่นาน ในขณะที่ประเทศกำลังพัฒนาอื่นๆ ต้องประสบกับความยากลำบากและต้องพยายามอย่างมากเพื่อระดับครองเศรษฐกิจของประเทศมิให้ซบเซา²⁵ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ลักษณะการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และการพัฒนาที่เกิดขึ้นในกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกนั้นเป็นรูปแบบที่พิเศษ สมกับที่มีผู้ตั้งชื่อให้ว่าเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจแบบ East Asian Model

ลักษณะสำคัญ 3 ประการของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศในเอเชียตะวันออกที่ทำให้ประเทศเหล่านี้แตกต่างจากประเทศกำลังพัฒนาอื่นๆ คือ²⁶

(1) การเติบโตอย่างรวดเร็ว (grown quickly) เป็นเวลากว่า 25 ปีที่ประเทศในกลุ่มเอเชียตะวันออกทั้งหมดมีอัตราการเจริญเติบโตที่เร็วกว่าประเทศอื่นในภูมิภาคอื่นๆ ตามการจัดกลุ่มของ World Bank กว่า 2-5 เท่า ซึ่งประเทศที่มีอัตราการเจริญเติบโตที่เห็นได้ชัดคือใน 8 ประเทศซึ่ง World Bank ได้นำมาเป็นตัวอย่งในการศึกษา คือ ญี่ปุ่น ประเทศ 4 เสือเอเชียคือ เกาหลีใต้ ไต้หวัน ฮองกงและสิงคโปร์ และประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในเอเชียตะวันออกเพียงได้ 3 ประเทศคือ มาเลเซีย อินโดนีเซียและไทย²⁷

(2) การเติบโตอย่างต่อเนื่อง (grown persistently) ซึ่งเป็นการเจริญเติบโตที่มีลักษณะพิเศษ แตกต่างและไม่ธรรมดา การเติบโตของเศรษฐกิจในประเทศเอเชียตะวันออกไม่เพียงแต่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่ยังคงต่อเนื่องติดต่อกันนานกว่า 30 ปี ซึ่งเศรษฐกิจของประเทศเหล่านี้เป็นเพียงกลุ่มเดียวที่การเจริญเติบโตของปี 1960 สามารถทำนายถึงการเติบโตต่อไปของ

²⁴ นีรันดร์ อุตมฉันทน์, แปล, สี่เสือเอเชีย: ผู้ผงาดเหนือโลกที่สาม, น.15-16

²⁵ Somboon Siriprachai, Development Economics and East Asian Miracle, p.3

²⁶ The World Bank and the Overseas Economic Cooperation Fund (OECF), The East Asian Miracle: Proceedings (Tokyo: World Bank), 1993. pp.5-7

²⁷ Ibid, p.5

ทศวรรษถัดไปได้ ซึ่งนักเศรษฐศาสตร์เรียกว่าเป็น เศรษฐกิจที่เติบโตอย่างต่อเนื่อง (persistently growing economies)

(3) การเติบโตโดยมีระดับรายได้ที่เท่าเทียมกัน (growth with a high level of income equality) ทั้งนี้เนื่องมาจากรัฐให้การสนับสนุนการเติบโตอย่างเท่าเทียม²⁸

นอกจากนี้ประเทศเหล่านี้ยังมีจุดเด่นที่การนำเอานโยบายการแทรกแซงทางอุตสาหกรรมมาใช้ได้อย่างประสบความสำเร็จ ซึ่งการแทรกแซงหรือการเข้ามาบีบบังคับในการพัฒนาของรัฐนี้เอง ที่เป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของ “รัฐพัฒนา” (Developmental State) และเป็นรูปแบบการพัฒนาที่ประเทศญี่ปุ่นได้นำมาใช้ในช่วงการพัฒนาฟื้นฟูเปลี่ยนแปลงประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรม²⁹ กล่าวได้ว่าประเทศต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เห็นรูปลักษณะต่างๆกันของการขึ้นและขึ้นของรัฐ ซึ่งได้เคยถูกนำมาใช้และได้ผลดีกับญี่ปุ่น

สำหรับประเทศที่นำตัวแบบการพัฒนาของญี่ปุ่นไปใช้ ในที่นี้จะยกตัวอย่าง 3 ประเทศที่แสดงถึงการพยายามเอาอย่างและการได้รับอิทธิพลจากแนวทางของญี่ปุ่น อันได้แก่ เกาหลีใต้ มาเลเซีย และสิงคโปร์

เกาหลีใต้

เกาหลีใต้มีพื้นฐานความเข้าใจในประเทศญี่ปุ่นอย่างค่อนข้างลึกซึ้ง เนื่องจากเคยตกอยู่ภายใต้การปกครองของญี่ปุ่นเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ทำให้ได้ซึมซับความรู้เกี่ยวกับญี่ปุ่นและรัฐบาลญี่ปุ่น การดำเนินธุรกิจ เทคโนโลยี วัฒนธรรม แนวความคิดและแม้แต่กระทั่งภาษา ชาวเกาหลีใต้ได้รับการศึกษาจำนวนมากสามารถใช้ภาษาญี่ปุ่นได้ และในระหว่างที่เกาหลีตกอยู่ภายใต้การปกครองนั้น แม้คนเกาหลีจะไม่ได้ดำรงตำแหน่งระดับสูงในการบริหาร แต่พวกเขาก็ได้เรียนรู้วิธีการบริหารแบบญี่ปุ่นและการดำเนินธุรกิจกับองค์กรญี่ปุ่น³⁰ จึงทำให้มีความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับรูปแบบของการพัฒนาอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นได้เป็นอย่างดี

อิทธิพลของญี่ปุ่นที่มีต่อเกาหลีใต้ในฐานะต้นแบบการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมนั้นเริ่มต้นขึ้นในราวทศวรรษ 1960 เมื่อเกาหลีใต้เริ่มพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมหลังจากประเทศผ่านพ้นวิกฤติและอยู่ในช่วงฟื้นฟูประเทศ โดยเฉพาะหลังจากการขึ้นครองตำแหน่งของประธานาธิบดีปาร์ค จุง ฮี (Park Chung-hee) และการตัดสินใจดำเนินนโยบายใน

²⁸ Hilton L. Root, Small Countries, Big Lessons: Governance and the Rise of East Asia (Hong Kong: Oxford University, 1996) p.x

²⁹ Ibid.

³⁰ Ezra F. Vogel, The Four Little Dragons, pp.48-49

การพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกในปีค.ศ.1961³¹ เนื่องจากการสหรัฐลดความช่วยเหลือออกจากเกาหลี ทำให้เกาหลีจึงต้องเร่งผลิตสินค้าที่จำเป็นต่อความต้องการของประเทศและส่งออก³² ทำให้เกาหลีได้ต้องการพัฒนาเทคโนโลยีทางการผลิต และผู้ที่เกาหลีมองเป็นต้นแบบได้ก็คือญี่ปุ่น

กลางทศวรรษ 1960 เกาหลีใต้ได้ฟื้นฟูความสัมพันธ์กับญี่ปุ่นให้อยู่ในระดับปกติ และนับแต่นั้นมา ญี่ปุ่นได้เพิ่มความสำคัญและอิทธิพลต่อการพัฒนาในเกาหลีขึ้นอย่างมาก โดยที่ญี่ปุ่นมีบทบาทการให้ความช่วยเหลือในเชิงรับ (passive) เริ่มมีการกู้ยืมเงินจากญี่ปุ่น และประธานาธิบดีปาร์คยังเดินทางไปญี่ปุ่นหลายครั้ง เพื่อแสวงหาความร่วมมือ ในการรับความรู้และเทคโนโลยี เครื่องมือเครื่องใช้ในการผลิต เพื่อศึกษาญี่ปุ่นในฐานะตัวแบบการพัฒนา

ในช่วงแรกของการพัฒนาอุตสาหกรรมนั้น เกาหลีจำเป็นต้องนำเข้าเครื่องจักรต่างๆ จำนวนมากจากญี่ปุ่นเนื่องจากยังไม่มีเทคโนโลยีที่เพียงพอในการผลิต เกาหลีได้พยายามเรียนรู้และศึกษากลไกของเครื่องจักร รวมทั้งสินค้าประเภทชิ้นส่วนจากญี่ปุ่นที่ยังผลิตเองไม่ได้และต้องนำเข้า ทั้งยังจ่ายเงินเพื่อซื้อความรู้และคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ผู้มีประสบการณ์ในโรงงานผลิตจากญี่ปุ่นเพื่อมาพัฒนาการผลิตของตนเองด้วย ซึ่งเป็นอีกทางหนึ่งที่ญี่ปุ่นได้เข้าไปมีบทบาทช่วยเหลือทางการพัฒนาของเกาหลีในเชิงรับ โดยเป็นผู้ให้การสนับสนุนทางอ้อมในการพัฒนา

ไม่เพียงรูปแบบในการพัฒนาหรือเทคโนโลยีเท่านั้นที่เกาหลีได้เรียนรู้จากญี่ปุ่น แต่ญี่ปุ่นยังเป็นต้นแบบในการจัดตั้งองค์กรทางการบริหาร ซึ่งหน่วยงานราชการหลายๆ หน่วยงานของเกาหลีได้มีความคล้ายคลึงกันมากกับของญี่ปุ่น เช่น กระทรวงการคลัง (Ministry of Finance) และกระทรวงการค้าและอุตสาหกรรม (Ministry of Trade and Industry) ของเกาหลี มีลักษณะเหมือนกับกระทรวงการคลังและกระทรวง MITI ของญี่ปุ่นอย่างมาก เพื่อเป็นการส่งเสริมการค้าต่างประเทศ ญี่ปุ่นได้ก่อตั้ง JETRO (the Japan External Trade Organization) ขึ้น และเกาหลีได้ก่อตั้ง KOTRA (the Korea Overseas Trade Association) ขึ้นเช่นกันเพื่อเป็นองค์กรส่งเสริมการค้าและการลงทุน ญี่ปุ่นมีหน่วยงานที่คอยควบคุมจัดการเทคโนโลยีที่นำเข้ามาจากต่างชาติ คือ AIST (the Agency for Industrial Science and Technology) ส่วนเกาหลีใต้ได้ตั้ง KIST (the Korean Institute for Science and Technology) ขึ้นเช่นกัน ญี่ปุ่นได้มีการตั้งธนาคาร

³¹ Ezra F. Vogel, *The Four Little Dragons*, p.51

³² Kui-Wai Li, *Capitalist Development and Economism in East Asia: The Rise of Hong Kong, Singapore, Taiwan, and South Korea* (London: Routledge, 2002) p.23

เพื่อการพัฒนาญี่ปุ่น (Japan Development Bank) ขึ้นและเกาหลีก็มีธนาคารเพื่อการพัฒนาเกาหลี (Korean Development Bank) เช่นกัน³³

ในด้านการค้า องค์การธุรกิจต่างๆของเกาหลีก็มีหลายองค์กรที่เลียนแบบมาจากญี่ปุ่น เช่น สมาพันธ์อุตสาหกรรมเกาหลี (Federation of Korean Industries) ซึ่งมีลักษณะคล้าย Keidanren (Japan's Federation of Economic Organization) หรือองค์กรที่มีหน้าที่ดูแลด้านแรงงานของญี่ปุ่นคือ Nikkeiren (Japan Federation of Employers' Association) ก็เป็นต้นแบบขององค์กรลักษณะเดียวกันของเกาหลีคือ Korean Employers' Association เช่นกัน ที่สำคัญคือ กลุ่มบริษัทร่วมทุน (Holding companies) ที่มีอำนาจและอิทธิพลด้านการค้าของเกาหลีที่เรียกว่า chaebol นั้นมีลักษณะเช่นเดียวกับกลุ่มบริษัทที่อิทธิพลทางการค้า Zaibatsu ของญี่ปุ่นอย่างมาก³⁴

Chaebol เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่เกาหลีได้เรียนรู้จากญี่ปุ่น โดยเกิดจากการสังเกตการณ์การเตรียมประเทศญี่ปุ่นให้พร้อมที่จะสู้กับการเปิดตลาดสู่ภายนอก ด้วยการเพิ่มขนาดของบริษัทญี่ปุ่นให้มีกำลังพอในการผลิตจำนวนมากเพื่อจะสามารถแข่งขันกับบริษัทต่างชาติ และจากการสังเกตและเลียนแบบดังกล่าว เกาหลีโดยการนำของประธานาธิบดีปักจุงฮี และคณะทำงานที่มีความสามารถของเขาได้เลือกเอาบริษัทที่ประสบความสำเร็จอย่างสูงมารวมตัวกัน ให้การสนับสนุนด้านเงินทุนดอกเบี้ยต่ำจากรัฐ สิ่งจูงใจทางภาษี และทรัพยากรอื่นๆที่จำเป็นเพื่อสร้างให้กลายเป็นกลุ่มธุรกิจที่แข็งแกร่งและมีความหลากหลาย อย่างไรก็ตาม Chaebol ของเกาหลีจะแตกต่างกับ Zaibatsu ของญี่ปุ่น ที่ Zaibatsu ของญี่ปุ่นจะถูกควบคุมโดยกลุ่มบริษัทร่วมทุน แต่ความเป็นเจ้าของนั้นจะแยกกับการควบคุมจัดการ แต่สำหรับ Chaebol นั้น ทั้งการจัดการและความเป็นเจ้าของยังคงตกอยู่กับกลุ่มผู้ก่อตั้งแรกเริ่ม แม้ในปลายทศวรรษที่ 1980³⁵

เกาหลีใต้ได้พัฒนาประเทศอย่างรวดเร็วจากประเทศที่ไม่พัฒนาและปราศจากเทคโนโลยีทางอุตสาหกรรม กลายเป็นประเทศอุตสาหกรรมที่พัฒนาแล้วและประสบความสำเร็จดังเช่นปัจจุบัน เป็นที่กล่าวกันว่าการพัฒนาประเทศให้เป็นอุตสาหกรรมของเกาหลีนั้นมีความรวดเร็วยิ่งกว่าขั้นตอนการพัฒนาของญี่ปุ่นเสียอีก³⁶ ในการพัฒนาประเทศนี้ ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่เข้ามามีบทบาทอย่างมากในแง่รับ (passive) เนื่องจากเป็นต้นแบบให้เกาหลีได้ศึกษาและ

³³ Ezra F. Vogel, The Four Little Dragons, p.53

³⁴ Ibid, p.54

³⁵ Ibid, pp.60-61

³⁶ Ibid, p.59

เลียนแบบ ทั้งด้านการพัฒนาประเทศ การจัดตั้งองค์กร หรือแม้กระทั่งวิถีในการดำเนินธุรกิจ เทคโนโลยีและเครื่องจักรอันทันสมัยก็เป็นสิ่งที่เกาหลีได้รับมาจากญี่ปุ่นเช่นกัน โดยที่เกาหลีเองเป็นผู้นำเอารูปแบบการพัฒนาดังกล่าวไปใช้

มาเลเซีย

อิทธิพล Soft power ของญี่ปุ่นในฐานะตัวแบบรัฐพัฒนา เริ่มเข้ามาในมาเลเซียในทศวรรษ 1980 โดยนายกรัฐมนตรีคนที่ 4 ของมาเลเซีย คือ ดร.มหาธีร์ มุฮัมหมัด (Dr. Mahathir bin Mohammad) ซึ่งถือเป็นบิดาของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย³⁷ ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่ทางด้านนโยบายที่ทันสมัยและชัดเจน เขาได้เสนอนโยบายสำคัญๆ หลายประการที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างมาก และหนึ่งในนั้นคือ “นโยบายแลตะวันออก” (Look East Policy)³⁸

นโยบายแลตะวันออกนั้นได้ถูกนำมาใช้เป็นครั้งแรกในปี 1982 โดยมีวัตถุประสงค์ในการเลียนแบบประเทศที่พัฒนาแล้วในเอเชียตะวันออก เช่น ญี่ปุ่นและเกาหลีใต้ เพื่อศึกษาหลักปฏิบัติที่มาเลเซียเรียกว่า “หลักจริยธรรมในการทำงาน”³⁹ (work ethics) และความสำเร็จของประเทศเหล่านั้น เพื่อนำมาประยุกต์และปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสภาพเศรษฐกิจและสังคมมาเลเซีย นโยบายดังกล่าวได้เร่งให้เกิดการพัฒนาและเกิดโครงการพัฒนาต่างๆ ขึ้นจำนวนมาก โดยผ่านการลงทุนจากต่างชาติ (foreign direct investment หรือ FDI) การถ่ายทอดเทคโนโลยี การฝึกอบรมในประเทศ และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ จากกิจกรรมต่างๆ อันเกี่ยวเนื่องกับการพัฒนา ที่ทำให้มาเลเซียศึกษาถึงลักษณะและวิธีที่ญี่ปุ่นใช้ในการพัฒนาประเทศอย่างจริงจังและนำมาปฏิบัติตาม และทำให้ญี่ปุ่นเข้ามามีอิทธิพลและมีบทบาทในการพัฒนา ทั้งในการเป็นต้นแบบ การถ่ายทอดและให้คำแนะนำทางด้านเทคโนโลยี รวมทั้งนักลงทุนญี่ปุ่นยังให้ความสนใจที่จะเข้าไป

³⁷ <<http://pmproject.doubleukay.com/index.html>>

³⁸ Ministry of Foreign Affairs, Malaysia, An Overview of Malaysia's Foreign Policy, <www.kln.gov.my>

³⁹ “Look East Policy Led to Top Local Grads,” The New Straits Times Press, 16 April 2008.

<http://www.nst.com.my/Current_News/NST/Sunday/National/2205534/Article/pppull_index_html> and “Malaysia – Foreign Policy,” <<http://www.nationsencyclopedia.com/World-Leaders-2003/Malaysia-FOREIGN-POLICY.html>>

ลงทุนในมาเลเซียเพิ่มขึ้น⁴⁰ เช่น มีการทำสัญญาก่อสร้างจำนวนมากระหว่างบริษัทญี่ปุ่นกับมาเลเซีย และหนึ่งในนั้นคือการทำสัญญากับบริษัทญี่ปุ่นในการสร้าง Dayabumi Complex ซึ่งเป็นตึก 35 ชั้นที่ขึ้นชื่อว่าเป็นสิ่งก่อสร้างที่มีราคาแพงที่สุดและเป็นตึกระฟ้าที่ถูกสร้างขึ้น ในมาเลเซียยุค 1980⁴¹

จากการนำนโยบายแต่ละวันออกมาใช้ ทำให้ในช่วงกลางทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา การเติบโตของเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นกว่า 5 เท่าตัวคือจากราว 2% ในปี 1985 มาเป็น 10% ในปี 1990⁴² และนอกจากนั้นตัวเลขการลงทุนจากต่างชาติที่เข้ามาสู่มาเลเซียก็เพิ่มมากขึ้น ซึ่งเกือบทั้งหมดเป็นทุนจากเอเชีย โดยเฉพาะจากญี่ปุ่นและไต้หวัน

ด้านอุตสาหกรรมการผลิต ญี่ปุ่นเข้ามามีส่วนในการพัฒนาอุตสาหกรรมอันเป็นผลมาจากนโยบายของนายกรัฐมนตรีมหาธีร์ ที่พยายามพัฒนาอุตสาหกรรมและเน้นการพึ่งพาเทคโนโลยีและทุนจากญี่ปุ่นโดยเฉพาะ⁴³ อันแสดงให้เห็นว่านายกรัฐมนตรีมหาธีร์มีความสนใจและต้องการการสนับสนุนและความช่วยเหลือจากญี่ปุ่นเพื่อการพัฒนาเป็นอันมาก

ในการพัฒนาอุตสาหกรรมโดยศึกษาเทคโนโลยีจากญี่ปุ่นนั้น นายกรัฐมนตรีมหาธีร์ให้ความสนใจกับอุตสาหกรรมหนักขนาดใหญ่ คือ อุตสาหกรรมหนักทางด้านรถยนต์และเหล็กมาตั้งแต่ช่วงต้นของการเข้ารับตำแหน่ง เมื่อครั้งเป็นรัฐมนตรีประจำกระทรวงการค้าและอุตสาหกรรม (ในช่วงค.ศ.1978-1981) เขายังได้วางรากฐานและสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรมหนัก โดยก่อตั้งบริษัทที่รัฐถือหุ้นทั้งหมด คือ HICOM (Heavy Industries Corporation of Malaysia) ขึ้นในปี 1980⁴⁴ เพื่อเป็นเครื่องมือในการสนับสนุนนโยบายพัฒนาอุตสาหกรรม ลดอัตราการพึ่งพิงทาง

⁴⁰ <<http://pmproject.doubleukay.com/index.html>>

⁴¹ <<http://allmalaysia.info/>> and

<http://en.wikipedia.org/wiki/Dayabumi_Complex>

⁴² Alain Guillouet, Booming Economies of South East Asia: Thailand, Malaysia, Singapore & Indonesia, trans, Sheelagh McCracken and Andrew Boxall (Singapore: Longman Singapore Publisher, 1990) p.2

⁴³ Kit G. Machado, "Japanese Transnational Corporations in Malaysia's State Sponsored Heavy Industrialization Drive: The HICOM Automobile and Steel Projects," in Singapore, Indonesia, Malaysia, The Philippines and Thailand Volume II John Ravenhill, ed. (Aldershot: Edward Elgar Publishing, 1995) p.96

⁴⁴ Ibid, p.104

เศรษฐกิจของมาเลเซียที่มีต่อรัฐทุนนิยมอื่นๆ โดยเฉพาะต่อตลาดสินค้าโลก ทั้งในเชิงเศรษฐกิจ และด้วยเหตุผลทางด้านชาตินิยม⁴⁵

ด้วยความเป็นองค์กรที่มีอิทธิพลในทางเศรษฐกิจของ HICOM ซึ่งรัฐให้การสนับสนุน ทั้งยังมีอำนาจในการต่อรอง การจัดการและดำเนินการในโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมต่างๆ ประกอบกับความสนใจสร้างความร่วมมือและเดินตามแนวทางการพัฒนาของญี่ปุ่น ทำให้มีการ ต่อรองและดึงบริษัทใหญ่ๆ จากญี่ปุ่นให้เข้ามาร่วมลงทุนในหลายๆ โครงการ เช่น ในอุตสาหกรรม รถยนต์ เป็นการลงทุนระหว่างบริษัทผู้ผลิตรถของมาเลเซียคือ Perusahaan Otomobil Nasional (PROTON) และบริษัทยักษ์ใหญ่ Mitsubishi Motor Corporation (MMC) และ Mitsubishi Corporation (MC) จากญี่ปุ่น โดยมาเลเซียถือหุ้นร้อยละ 70 และสำหรับธุรกิจเหล็ก เป็นการร่วมลงทุนระหว่าง Perwaja Trengganu Sdn. Bhd. (Perwaja) ซึ่งเป็นบริษัทสัญชาติมาเลเซีย กับ สยามคัมค้าเหล็กที่ประกอบด้วยองค์กรญี่ปุ่น 8 องค์กร นำโดยบริษัท Nippon Steel Corporation (NSC)⁴⁶ จากการเข้าไปมีส่วนร่วมทั้งในการลงทุนและพัฒนาอุตสาหกรรมสำคัญของบริษัทญี่ปุ่นใน มาเลเซีย ทำให้มีการถ่ายโอนเทคโนโลยีและแนวทางการพัฒนาอุตสาหกรรมจากญี่ปุ่นไปสู่ มาเลเซีย

นอกจากการพัฒนาเศรษฐกิจโดยเน้นการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมและการส่งออก ญี่ปุ่นในฐานะตัวแบบการพัฒนายังมีอิทธิพลต่อการจัดรูปแบบและการตั้งหน่วยงานราชการใน มาเลเซีย คือ กระทรวงการค้าและอุตสาหกรรมของมาเลเซีย (Ministry of Trade and Industry) โดยใช้ชื่อเดียวกับกระทรวงการค้าและอุตสาหกรรมหรือ MITI ของญี่ปุ่น (Ministry of International Trade and Industry – MITI⁴⁷) กระทรวง MITI ของมาเลเซียมีหน้าที่ในการวางแผนการพัฒนาอุตสาหกรรม การค้าระหว่างประเทศและการลงทุน รวมทั้งนำแผนต่างๆ ไปปฏิบัติ สนับสนุนการลงทุน ส่งเสริมการส่งออก และสนับสนุนการเพิ่มผลผลิต และความสามารถในการ แข่งขันในภาคการผลิต เป็นต้น⁴⁸

⁴⁵ Kit G. Machado, “Japanese Transnational Corporations in Malaysia, p.99

⁴⁶ Ibid, p.96

⁴⁷ กระทรวง MITI ของญี่ปุ่นได้มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างกระทรวงใหม่และเปลี่ยนชื่อ เป็น Ministry of Economy, Trade and Industry – METI ในปี 2001
<<http://www.meti.go.jp/english/aboutmeti/data/ahistory.html>>

⁴⁸ <www.miti.gov.my>

ในการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมของมาเลเซีย ได้แสดงให้เห็นถึงการทำตามตัวแบบคือญี่ปุ่นในการพัฒนาประเทศในฐานะรัฐพัฒนาหลายประการ คือ

- (1) การที่รัฐมีบทบาทในการชี้้นำการพัฒนาเศรษฐกิจ ดังเห็นได้จากการริเริ่มโครงการพัฒนาต่างๆของรัฐโดยเฉพาะด้านอุตสาหกรรม
- (2) รัฐแทรกแซงการดำเนินธุรกิจ โดยผ่านบริษัทร่วมทุนของรัฐคือ HICOM
- (3) มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ
- (4) เลือกลงทุนอุตสาหกรรมบางประเภท คือการผลิตรถยนต์และอุตสาหกรรมเหล็ก และเน้นการผลิตเพื่อส่งออก

อย่างไรก็ดี สำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมของมาเลเซีย นั้น เห็นได้ชัดเจนจากนโยบายของรัฐที่ต้องการทำตามตัวแบบคือญี่ปุ่น โดยที่นายกรัฐมนตรีมหาธีร์ได้กล่าวเอาไว้ว่ามาเลเซียอาจเป็นประเทศเดียวที่กล้าประกาศอย่างชัดเจนถึงความชื่นชม และการมองไปที่ตะวันออกโดยเฉพาะญี่ปุ่น เพื่อหาแรงบันดาลใจและคำแนะนำ โดยเชื่อว่ามีปัจจัยหลายอย่างที่ช่วยให้ญี่ปุ่นประสบความสำเร็จ เนื่องจากญี่ปุ่นมีความรักชาติ มีระเบียบวินัย มีหลักจริยธรรมในการทำงานที่ดี มีระบบการบริหารงานที่เก่ง และที่สำคัญคือความร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดของรัฐและภาคเอกชน ซึ่งเป็นสิ่งที่มาเลเซียพยายามเรียนรู้ และปลูกฝังวัฒนธรรมเหล่านี้ให้กับคนของมาเลเซีย⁴⁹

สิงคโปร์

ประเทศสิงคโปร์เป็นประเทศเกาะเล็ก ๆ ที่มีระดับความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจสูงที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้⁵⁰ จุดเด่นของสิงคโปร์อย่างหนึ่งคือตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสมสำหรับการค้าระหว่างประเทศ ประกอบกับรัฐบาลได้สร้างสิ่งอำนวยความสะดวก และปัจจัยโครงสร้างพื้นฐานให้อย่างครบครัน ทำให้เกิดความก้าวหน้าในทางเศรษฐกิจระดับสูงเมื่อเทียบกับประเทศเพื่อนบ้าน⁵¹

⁴⁹ Mahathir bin Mohamad, Dr., speech “Look East Policy – The challenges for Japan in a Globalized World”, 2002. <<http://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/malaysia/pmv0212/speech.html>>

⁵⁰ ไคริน เฟื่องเกษม, การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองของประเทศสิงคโปร์ (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2542) น.1

⁵¹ พีเชียว คุระทอง, ลีควอนยิว: สิงห์ผยองแห่งเอเชีย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2537) น.135

เดิมสิงคโปร์ตกอยู่ภายใต้อาณานิคมของอังกฤษ และได้รวมเข้ากับสหพันธรัฐมาเลเซียในปี 1963⁵² แต่ 2 ปีต่อมาด้วยปัญหาทางการเมือง ความขัดแย้งทางเชื้อชาติและศาสนา สิงคโปร์จึงแยกตัวออกเป็นอิสระจากสหพันธรัฐมาเลเซีย

สิงคโปร์เป็นประเทศหนึ่งในประเทศ 4 เสือเอเชียที่ได้มีการศึกษาและนำเอาประสบการณ์ในการพัฒนาประเทศของญี่ปุ่นมาปรับใช้เช่นเดียวกับเกาหลีใต้ ดังนั้นนโยบายและยุทธวิธีต่างๆในการพัฒนาอุตสาหกรรมของสิงคโปร์จึงสะท้อนให้เห็นถึงต้นแบบ เช่น การดำเนินนโยบายเน้นการผลิตสินค้าเพื่อส่งออก ด้วยความเป็นประเทศขนาดเล็ก มีพื้นที่จำกัด ทำให้ตลาดภายในคับแคบ ยิ่งเมื่อแยกตัวจากมาเลเซีย ทำให้ตลาดภายในประเทศยิ่งแคบลงกว่าเดิม⁵³ จนไม่สามารถดำเนินการผลิตขนาดใหญ่เพื่อให้เกิดการประหยัดจากขนาด (economies of scale) ได้⁵⁴ จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการดำเนินนโยบายส่งเสริมการส่งออก (Export-oriented approach)

ในทศวรรษ 1960 เมื่อรัฐบาลเริ่มปรับปรุงระบบเศรษฐกิจโดยเน้นการค้าระหว่างประเทศ รัฐดำเนินนโยบายเปิดประเทศ (Open door policy) เพื่อดึงดูดการลงทุนโดยตรงจากต่างชาติ (FDI) สร้างศูนย์อุตสาหกรรมและเปิดโอกาสให้ต่างชาติเข้ามาลงทุนอย่างเต็มที่ รวมทั้งเสนอแรงจูงใจนานัปการเพื่อดึงดูดให้ต่างชาติเข้ามาลงทุนก่อตั้งโรงงาน⁵⁵ เช่น ยกเลิกการกำหนดโควตานำเข้าและลดภาษีศุลกากร หรือการออกกฎหมายเสนอแรงจูงใจเพื่อการขยายเศรษฐกิจของประเทศ (Economic Expansion Incentives Act) ในปี 1967 ซึ่งลดภาษีการค้าอย่างมากให้แก่ผู้ผลิตเพื่อส่งออก⁵⁶ ในบรรดาบริษัทต่างชาติที่เข้ามาลงทุนตั้งโรงงานเพื่อทำการผลิตในสิงคโปร์นั้น ญี่ปุ่นถือเป็นแหล่งทุนที่ใหญ่เป็นอันดับ 2 รองจากสหรัฐ⁵⁷ และการลงทุนญี่ปุ่นเป็นจำนวนมากศาลนี้เอง ทำให้มีการถ่ายทอดและนำเข้าเทคโนโลยีระดับสูงในการผลิตมาสู่

⁵² Sunny Kai-Sun Kwong, "Singapore: Dominance of Multinational Corporations," in Industrial Development in Singapore, Taiwan, and South Korea Kwong Kai-Sun, et.all, (Singapore: World Scientific, 2001) p.3

⁵³ นิรันดร์ อุดมจันทร์, แปล, สี่เสือเอเชีย: ผู้ผงาดเหนือโลกที่สาม, น.28

⁵⁴ โครีน เฟื่องเกษม, การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองของประเทศสิงคโปร์, น.17

⁵⁵ เฟื่องอ้อ, น.7-9

⁵⁶ เฟื่องอ้อ, น.17

⁵⁷ Sunny Kai-Sun Kwong, "Singapore: Dominance of Multinational Corporations," p.10

สิงคโปร์ บริษัทใหญ่ๆจำนวนมากของญี่ปุ่นได้เข้าไปลงทุนและตั้งโรงงานผลิตสินค้าในสิงคโปร์ เช่น Sony, Hitachi, Matsushita เป็นต้น⁵⁸

ในทศวรรษ 1980 สิงคโปร์กลายเป็นผู้นำในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในด้านอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ การคมนาคม เครื่องจักรกล โรงกลั่นน้ำมันปิโตรเลียม เป็นต้น สิงคโปร์เริ่มผลิตสินค้าที่ใช้ทักษะสูง เครื่องมือเครื่องจักรที่มีเทคโนโลยีและความแม่นยำสูง⁵⁹ ญี่ปุ่นซึ่งเป็นแหล่งทุนใหญ่ รวมทั้งแหล่งเทคโนโลยีอันทันสมัย จึงเป็นประเทศหนึ่งที่เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตในสิงคโปร์เป็นอย่างมาก

ในการพัฒนาเศรษฐกิจ และพัฒนาประเทศเป็นอุตสาหกรรมของสิงคโปร์นั้น เช่นเดียวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นที่รัฐบาลเป็นผู้มีบทบาทสำคัญและมีส่วนในการพัฒนา โดยที่รัฐบาลสิงคโปร์นั้นไม่เพียงกำหนดนโยบาย แต่ยังแทรกแซงการดำเนินธุรกิจด้วยวิธีต่างๆ รวมทั้งออกกฎเกณฑ์เพื่อควบคุมกิจกรรมต่างๆทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเคร่งครัด ในการแทรกแซงการดำเนินธุรกิจของเอกชน รัฐกระทำผ่านคณะกรรมการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจ (Economic Development Board หรือ EDB) ซึ่งเป็นหน่วยงานรัฐบาลที่ตั้งขึ้นในปีค.ศ. 1961 มีหน้าที่สำคัญในการดึงดูดการลงทุนจากต่างชาติ และกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาประเทศ และเนื่องจากการลงทุนจากต่างชาติเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญสำหรับการเติบโตของภาคการผลิต EDB จึงเป็นกุญแจสำคัญสำหรับการเปลี่ยนประเทศเป็นอุตสาหกรรม และมีอิทธิพลมากต่อเจ้าหน้าที่ในระดับสูงของรัฐบาลและเอกชน⁶⁰ เนื่องจาก EDB มีหุ้นในบริษัทร่วมทุนกับบริษัทต่างชาติจำนวนมาก⁶¹ เป็นช่องทางของรัฐที่จะให้อำนาจแทรกแซงในกิจการของเอกชน

ปัจจัยและที่มาของความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจ เกิดจากนโยบายหลักๆคือการพึ่งพิงระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเสรี การลงทุนในการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานของประเทศ การมีกำลังคนที่มีคุณภาพสูง การมีรัฐบาลที่มั่นคง การดึงดูดการลงทุนจากต่างชาติ⁶² การออกกฎระเบียบและการเข้าไปมีส่วนร่วมของรัฐอย่างมาก ทำให้รัฐสามารถจัดการกับกิจการของเอกชน

⁵⁸ Sunny Kai-Sun Kwong, "Singapore: Dominance of Multinational Corporations," p.35

⁵⁹ โครีน เฟื่องเกษม, การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองของประเทศสิงคโปร์, น.8

⁶⁰ Sunny Kai-Sun Kwong, "Singapore: Dominance of Multinational Corporations," pp.22-25

⁶¹ Ibid, p.23

⁶² โครีน เฟื่องเกษม, การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองของประเทศสิงคโปร์, น.32

ในทุกๆด้าน สามารถชี้แนะเป้าหมายของการพัฒนาทางอุตสาหกรรมได้โดยการจูงใจและให้สิทธิพิเศษต่างๆทางภาษีและการลงทุน รวมทั้งอ้างสิทธิที่จะเข้าไปแทรกแซงในการดำเนินธุรกิจของเอกชนได้เสมอ เนื่องจากรัฐบาลมีหุ้นในบริษัทเอกชนมากมายโดยผ่านหน่วยงานของรัฐ เช่น บริษัทเงินทุนของสิงคโปร์ (GIC: Government of Singapore Investment Corporation)⁶³ ซึ่งปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ทำให้สิงคโปร์สามารถพัฒนาประเทศจนก้าวหน้าและประสบความสำเร็จได้เช่นเดียวกับญี่ปุ่น

ทั้งจากรัฐบาลภายใต้การนำของนาย ลี กวน ยิวและพรรคกิจประชา (PAP: People's Action Party) ซึ่งครองความเป็นรัฐบาลมาเป็นระยะเวลาหลายทศวรรษ ทำให้เกิดเสถียรภาพทางการเมือง สร้างความน่าเชื่อถือในการลงทุน ประกอบกับนโยบายส่งเสริมการลงทุน การออกกฎเพื่อสนับสนุนและให้สิทธิพิเศษแก่นักลงทุนต่างชาติอย่างมากมาย ทำให้ทุนจากต่างชาติหลั่งไหลเข้ามา พร้อมกับเทคโนโลยีและ know how ในการผลิต จากการพิจารณานโยบายต่างๆ ในการพัฒนาเศรษฐกิจของสิงคโปร์ นอกจากการที่นาย ลี กวน ยิวจะได้ใช้คำขวัญ “ศึกษาประสบการณ์ของญี่ปุ่น” มาเป็นเวลาหลายปี⁶⁴ นั้น ผู้วิจัยเห็นว่ามี การสะท้อนความเป็นรัฐพัฒนาซึ่งได้รับอิทธิพลจากต้นแบบคือญี่ปุ่นหลายประการ เช่น

(1) การที่รัฐบาลมีอำนาจและมีบทบาทนำในการพัฒนาประเทศ เห็นได้จากการกำหนดนโยบายในการพัฒนา การออกกฎหมายส่งเสริมการลงทุน การให้สิทธิพิเศษแก่บริษัทต่างชาติในการลงทุนและการผลิตเพื่อส่งออก โดยมุ่งเป้าหมายเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม

(2) รัฐมีอำนาจเข้าแทรกแซงกิจการของเอกชน โดยผ่านการมีหุ้นส่วนในบริษัท

(3) องค์การของรัฐคือ EDB มีบทบาทสำคัญในการกำหนดนโยบาย

(4) การให้ความสำคัญพัฒนาอุตสาหกรรมบางประเภท โดยเป็นอุตสาหกรรมที่เพิ่มมูลค่า เช่นอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งเป็นภาคการผลิตที่มีสัดส่วนมากที่สุด

(5) นโยบายพัฒนาประเทศโดยส่งเสริมอุตสาหกรรมการผลิตเพื่อการส่งออก

ทั้งนี้แม้ว่าจากนโยบายและแนวทางการพัฒนาประเทศของสิงคโปร์ตามที่ได้กล่าวมา จะไม่ชัดเจนนักว่าสิงคโปร์ทำตามรูปแบบการพัฒนาของญี่ปุ่น แต่เป็นที่ทราบกันดีว่าตั้งแต่ทศวรรษ 1970 เป็นต้นมานั้น รูปแบบการพัฒนาของญี่ปุ่นในฐานะรัฐพัฒนาที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงรวมทั้งสิงคโปร์เป็นอย่างมาก นอกจากนี้ สัดส่วนการลงทุน

⁶³ ไคริน เฟื่องเกษม, การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองของประเทศสิงคโปร์, น.35

⁶⁴ นีรันดร์ อุตมฉันท, แพล, สี่เสือเอเชีย: ผู้ผงาดเหนือโลกที่สาม, น.105

ของญี่ปุ่นซึ่งเป็นประเทศที่เป็น 2 รองจากสหรัฐฯ (ในปี 1997 ญี่ปุ่นมีปริมาณเงินลงทุนในสิงคโปร์มากกว่า 23,000 ล้านดอลลาร์สิงคโปร์)⁶⁵ และเป็นประเทศที่สิงคโปร์นำเข้าสินค้ามากที่สุดเป็นอันดับหนึ่ง เป็นไปได้อย่างมากว่า ญี่ปุ่นจะมีอิทธิพลต่อการพัฒนาทางอุตสาหกรรมหรือการเสนอแนะนโยบายทางด้านอุตสาหกรรมให้กับสิงคโปร์ด้วย เช่นในปี 1984 ผู้ลงทุนรายใหญ่อย่างบริษัท Sumitomo ได้มีส่วนอย่างมากในการสร้าง Petrochemical Complex แห่งแรกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้นที่สิงคโปร์⁶⁶ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าญี่ปุ่นได้มีส่วนและมีบทบาทต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมในสิงคโปร์ นอกจากนี้องค์กรญี่ปุ่นซึ่งมีบทบาทในการพัฒนาในสิงคโปร์ คือ หอการค้าและอุตสาหกรรมญี่ปุ่นในสิงคโปร์ (Japanese Chamber of Commerce & Industry, Singapore: JCCIS) ซึ่งได้ก่อตั้งขึ้นในสิงคโปร์มาตั้งแต่ปี 1969 มีบทบาทในการถ่ายทอดเทคโนโลยีและให้คำแนะนำแก่ผู้ประกอบการ ก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่าในการพัฒนาประเทศนั้น สิงคโปร์ได้รับอิทธิพลจากญี่ปุ่นไปไม่น้อย

จากตัวอย่างการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมใน 3 ประเทศตัวอย่างดังที่ได้ยกมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าอิทธิพลของญี่ปุ่นที่มีต่อการพัฒนาในแต่ละประเทศนั้น มีระดับความเข้มข้นมากน้อยต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับนโยบายของผู้นำประเทศ เช่น ในการพัฒนาเศรษฐกิจของเกาหลีใต้และมาเลเซียนั้น ญี่ปุ่นมีอิทธิพลในการพัฒนาอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากทั้ง 2 ประเทศต่างมีนโยบายในการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมโดยเลียนแบบจากความสำเร็จของญี่ปุ่น ทั้งด้านนโยบาย การจัดตั้งองค์กรหรือสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจ รวมทั้งยังพึ่งพานโยบายและความช่วยเหลือจากญี่ปุ่นอีกเป็นอย่างมาก สำหรับประเทศสิงคโปร์นั้น แม้ว่าผู้นำสิงคโปร์จะได้เรียนรู้และศึกษาการพัฒนาจากญี่ปุ่นเพื่อใช้เป็นต้นแบบ และมีลักษณะของการพัฒนาประเทศให้เป็นรัฐพัฒนาด้วยเช่นกัน แต่ก็เป็นกรนำเอาแนวทางมาปรับใช้ให้เข้ากับสถานะของประเทศ โดยยังคงอิงอยู่กับนโยบายของประเทศที่ริเริ่มโดยผู้นำที่แข็งแกร่งคือ ลี กวน ยิว เป็นส่วนใหญ่ ทำให้อิทธิพลของญี่ปุ่นในฐานะต้นแบบไม่ชัดเจนเท่าเกาหลีใต้และมาเลเซีย

⁶⁵ Lee Kuan Yew, Senior Minister, Speech at the Japanese Chamber of Commerce & Industry, Singapore (JCCIS)'s 30th Anniversary Celebration, 28 January 2000. Ministry of Foreign Affairs, Singapore.

<http://app.mfa.gov.sg/pr/read_content.asp?View,877,>

⁶⁶ Ibid.

Soft Power ด้านการบริหารแบบญี่ปุ่น

ผลจากการยึดครองญี่ปุ่นของสหรัฐในช่วงหลังสงคราม ทำให้เทคโนโลยีสมัยใหม่จำนวนมากถูกนำเข้ามาใช้ในอุตสาหกรรมสำคัญเพื่อฟื้นฟูความสามารถทางด้านอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นที่ถูกทำลายไปในช่วงสงคราม และช่วยกอบกู้เศรษฐกิจของญี่ปุ่นให้ฟื้นคืน

จากความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม จนก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำเศรษฐกิจในฐานะประเทศผู้พัฒนาแล้ว อีกทั้งยังกลายเป็นตัวแบบให้ประเทศต่างๆ มากมายในเอเชีย โดยเฉพาะประเทศที่กำลังพัฒนาอุตสาหกรรมและรองรับการย้ายฐานการผลิตจากญี่ปุ่น⁶⁷ ดังที่ได้ยกตัวอย่างไปแล้วข้างต้น การรับอิทธิพลในด้านตัวแบบการพัฒนานี้เป็นการมอง Soft Power ของญี่ปุ่นที่มีต่อประเทศอื่นๆ ในเชิงมหภาค หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการพิจารณาอิทธิพลระหว่างรัฐกับรัฐ แต่ในเชิงจุลภาคหรือในภาคเอกชนนั้น การพัฒนาของญี่ปุ่นก็มีผลกระทบและสร้างความเปลี่ยนแปลงในภาคธุรกิจอย่างมากเช่นเดียวกัน

การศึกษาและเลียนแบบญี่ปุ่นไม่ได้จำกัดอยู่ในแนวทางการพัฒนาในภาครัฐเท่านั้น ในภาคธุรกิจและอุตสาหกรรมก็เช่นกัน วิธีการบริหารงานจนประสบความสำเร็จของบริษัทและองค์กรญี่ปุ่น อันเป็นตัวขับเคลื่อนให้การพัฒนาอุตสาหกรรมก้าวหน้าได้อย่างรวดเร็วนั้น ได้กลายมาเป็นสิ่งที่อยู่ในความสนใจของหลายๆ ฝ่าย ไม่เฉพาะองค์กรธุรกิจในประเทศต่างๆ เท่านั้น นักวิชาการชาวญี่ปุ่นเองก็หันมาศึกษาวิเคราะห์ถึงลักษณะอันเป็นเอกลักษณ์ของการบริหารแบบญี่ปุ่นอย่างใกล้ชิด⁶⁸

วิธีการที่ญี่ปุ่นนำมาใช้ในการบริหารองค์กรนั้น แท้จริงแล้วเป็นวิธีการที่ญี่ปุ่นเรียนรู้มาจากสหรัฐ แต่ได้อามาปรับปรุงและแก้ไขให้เข้ากับสภาพการทำงาน และสังคมวัฒนธรรม จนประสบความสำเร็จ เป็นที่รู้จักและถูกนำไปปฏิบัติตามอย่างแพร่หลาย ซึ่งในที่นี้ จะยกตัวอย่างแนวทางการบริหารงานและการจัดการระบบการผลิต คือ TQC / TQM และระบบการผลิตแบบ Toyota (TPS หรือ Lean Production)

⁶⁷ อรรถจักร สัตยานุรักษ์, Japanization (กรุงเทพฯ: Openbooks), 2548. น. 45

⁶⁸ โทโยฮารุ ฟุจิโมโตะ, คัมภีร์การบริหารงานแบบญี่ปุ่น: ระบบการบริหารงานสู่ความสำเร็จตามแบบฉบับของญี่ปุ่น แปลโดย มานะ ชัยวงศ์โรจน์ (กรุงเทพฯ: แมคกรอ-ฮิล อินเทอร์เน็ตชั่นแนล เอ็นเตอร์ไพรส์ อิงค์, 2538) น. 58

1. TQC / TQM

ระบบการบริหารคุณภาพที่รู้จักกันในชื่อย่อว่า TQC (Total Quality Control) หรือ TQM (Total Quality Management)⁶⁹ เป็นเครื่องมือทางการบริหารจัดการอย่างหนึ่งในบรรดาหลายๆเครื่องมือที่นิยมนำมาใช้กันเพื่อการพัฒนาองค์กรสู่ความเป็นเลิศ นอกจากนั้น ยังเป็นทั้งปรัชญา แนวความคิด ตลอดจนเทคนิควิธีการปฏิบัติที่เป็นหลักการสำคัญของ “รางวัลคุณภาพแห่งชาติ” ระดับสากลของสหรัฐอเมริกาซึ่งประเทศต่างๆทั่วโลกใช้เป็นต้นแบบรางวัลคุณภาพแห่งชาติ⁷⁰

วิทยาการด้านการควบคุมคุณภาพ ได้ถูกถ่ายทอดไปยังประเทศญี่ปุ่น ในปีค.ศ.1950 องค์กร JUSE (Japanese Union of Scientist and Engineers) ซึ่งเป็นสมาพันธ์ที่ตั้งขึ้นเพื่อฟื้นฟูโครงสร้างอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นได้เชิญดร.ดัตสึนิชิ เอ็ดเวิร์ดส์ เดมิ่ง เข้ามาเป็นที่ปรึกษาด้านการควบคุมคุณภาพให้แก่คณะผู้บริหารในภาคอุตสาหกรรมการผลิต หลังจากนั้นในทศวรรษ 1960 ญี่ปุ่นซึ่งยังอยู่ในสภาพที่กำลังฟื้นฟูประเทศก็กำลังเร่งปรับปรุงขบวนการผลิต และพัฒนาระบบคุณภาพ ปลายค.ศ.1980 หลังจากที่ญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในการพัฒนาอุตสาหกรรมจนเป็นที่ยอมรับไปทั่วโลก กระแสของการบริหารคุณภาพจึงได้ไหลกลับไปสู่สหรัฐอเมริกาอีกครั้ง ความสำเร็จของญี่ปุ่นได้กลายเป็นกรณีศึกษาแก่วงการธุรกิจ และอุตสาหกรรมในซีกโลกตะวันตกรวมถึงตะวันออกนับแต่นั้นมา⁷¹

คำว่า “การควบคุมคุณภาพ” ในสหรัฐนั้น เดิมหมายถึง “การปรับปรุงคุณภาพในด้านใดๆอย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยการมีส่วนร่วมจากพนักงานทุกคนในองค์กร โดยใช้เทคนิคการควบคุมคุณภาพซึ่งทำให้ง่ายแล้ว” โดยที่คำว่าคุณภาพนั้น หมายถึง “คุณภาพโดยรวม” และการควบคุม

⁶⁹ มีชื่อที่ใช้เรียก TQM ในภาษาไทยหลายชื่อ ตัวอย่างเช่น

- การบริหารคุณภาพแบบเบ็ดเสร็จ
- การบริหารคุณภาพโดยรวม หรือการบริหารคุณภาพโดยองค์รวม
- การบริหารคุณภาพที่ทุกคนมีส่วนร่วม
- การบริหารคุณภาพทั่วทั้งองค์กร
- เรียกทับศัพท์ว่า ทีคิวเอ็ม เป็นต้น

⁷⁰ วิฑูรย์ สิมะโชคดี, TQM: คู่มือพัฒนาองค์กรสู่ความเป็นเลิศ (กรุงเทพฯ: เนชั่นบุ๊คส์, 2550. น. 5

⁷¹ วิฑูรย์ มาฆะศิริานนท์, คัมภีร์บริหารองค์กรเรียนรู้สู่ TQM (กรุงเทพฯ: เอ็กสเปอร์ เนท, 2541) น. 78-80

นั้น ไม่ได้หมายถึงเฉพาะการรักษาระดับคุณภาพตามมาตรฐาน แต่ยังหมายถึงการปรับปรุงอย่างต่อเนื่องไม่สิ้นสุด ในวงจรของการออกแบบ - ผลิต - ขาย - บริการ ซึ่งยังหมายถึงวงจรการวางแผน - ปฏิบัติ - ตรวจสอบ - แก้ไข (Plan - Do - Check - Action : PDCA Cycle)⁷² หรือ Deming Cycle ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของการทำไคเซ็น

QC จากสหรัฐได้ถูกพัฒนาและปรับปรุงโดยคนญี่ปุ่น และถูกเรียกว่าระบบ TQC (Total Quality Control) หรือ “การควบคุมคุณภาพทั่วทั้งองค์กร”⁷³

คำว่า TQC ตามตำรามาตรฐานอุตสาหกรรมญี่ปุ่น (Japan Industrial Standard - JIS) ให้นิยามไว้ว่า

“TQC หรือการควบคุมคุณภาพทั่วทั้งบริษัท (Company-wide Quality Control) คือ กลุ่มของวิธีการในการผลิต หรือสร้างผลิตภัณฑ์หรือบริการ ณ ราคาที่สมเหตุสมผลเพื่อสนองความพึงพอใจของผู้บริโภค”⁷⁴

สิ่งสำคัญในการควบคุมคุณภาพแบบญี่ปุ่นมีดังนี้⁷⁵

- การดำเนินงานหรือรักษามาตรฐานประจำวัน ซึ่งเป็นสิ่งที่พนักงานทุกคนต้องเรียนรู้ มาตรฐานนี้เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ หากความคิดและข้อเสนอแนะของพนักงานได้รับการยอมรับ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการทำไคเซ็น

- การบริหารนโยบาย เป็นการตั้งเป้าหมายในการดำเนินงานในช่วงเวลาสั้นๆ 6 เดือนถึงหนึ่งปี โดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมจากพนักงานทั้งระดับบริหารและคนงาน โดยใช้วิธีการบริหารแบบล่างสู่บน (Bottom up Management)⁷⁶

- การปรับปรุงคุณภาพ หรือไคเซ็น (Kaizen) อย่างต่อเนื่อง ไคเซ็นในภาษาญี่ปุ่น มีความหมายว่า “การปรับปรุง” แต่ในที่นี้ ถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลายในความหมายว่า “การปรับปรุงแล้วปรับปรุงอีก” หรือ “การทำให้ดีขึ้นโดยไม่ยอมพอใจกับสิ่งที่เป็นอย่างอยู่” ซึ่งเป็นสิ่งหนึ่งที่ญี่ปุ่นได้พัฒนาขึ้นจากแนวความคิดเรื่องการควบคุม และบริหารคุณภาพที่ได้รับมา

⁷² โทโยฮารุ ฟุจิโมโตะ, คัมภีร์การบริหารงานแบบญี่ปุ่น, น. 66

⁷³ เฟ็งอ้าง, น. 57

⁷⁴ เฟ็งอ้าง, น. 67

⁷⁵ เฟ็งอ้าง., น. 69-72

⁷⁶ เฟ็งอ้าง, น. 81

จากสหรัฐ โดยเป็นการปรับปรุงในทุกๆด้าน โดยเน้นการเข้าไปมีส่วนร่วมของพนักงานในทุกๆระดับ⁷⁷

ความแตกต่างของ TQC และ TQM นั้นเป็นความต่างทางวัฒนธรรม โดยที่ TQC เกิดก่อนที่ญี่ปุ่น เป็นระบบที่เน้นบทบาทของพนักงานและคนงาน ยึดถือระบบอาวุโส และลำดับชั้นในสังคม มีอัตราการเข้าออกจางานต่ำ เน้นคุณภาพในระยะยาว ต่อมาตะวันตกได้นำเอา TQC ของญี่ปุ่นไปใช้ โดยเปลี่ยนมาเรียกว่า TQM เนื่องจากต้องการเปลี่ยนจากคำว่า “การควบคุม” มาเป็น “การจัดการ” เพราะคุณภาพไม่ได้มีแค่การควบคุม อีกประการหนึ่ง เนื่องด้วยชาติตะวันตกเห็นว่า TQC นั้น ใ้กับโรงงานและวัฒนธรรมญี่ปุ่น แต่ TQM นั้นเป็นการพัฒนาความรู้ให้เป็นสากล และนำเอาไปใช้ได้กว้างขวางกว่า ไม่ได้จำกัดเพียงแคในโรงงานผลิต⁷⁸

2. TPS / Lean Production

Toyota ได้คิดค้น “การผลิตแบบลีน” (Lean Production) หรือที่เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปในชื่อ “ระบบการผลิตแบบโตโยต้า” (Toyota Production System หรือ “TPS”) ซึ่งได้จุดประกายให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั่วโลกในเกือบทุกอุตสาหกรรม ให้ใช้ปรัชญาและวิธีการผลิตและการจัดการแบบโตโยต้า⁷⁹

ไทอิชิ โอนะ (Taiichi Ohno) รองประธานบริษัทโตโยต้า ผู้คิดค้นและพัฒนาระบบ TPS ขึ้นเมื่อปี 1977⁸⁰ ได้กล่าวถึงระบบการผลิตแบบโตโยต้าเอาไว้ว่า “สิ่งที่เรากำลังจะต้องทำทั้งหมด คือ ต้องพิจารณาช่วงเวลาตั้งแต่ที่ลูกค้าได้สั่งซื้อ จนถึงเมื่อเราได้รับเงินจากลูกค้า และเราจะลดช่วงเวลานั้นให้สั้นลงโดยการกำจัดความสูญเปล่าที่ไม่ช่วยให้เพิ่มคุณค่า”⁸¹

⁷⁷ Chris A. Ortiz, Kaizen Assembly: Designing, Constructing, and Manamging a Lean Asembly Line (Boca Raton: CRC Press, Taylor & Francis Group, 2006) p.7

⁷⁸ เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ, ดร., การจัดการคุณภาพ: จาก TQC ถึง TQM, ISO 9000 และการประกันคุณภาพ (กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์), 2545. น.189-190

⁷⁹ ไลเคอร์, เจฟฟรีย์ เค., วิถีแห่งโตโยต้า แปลโดย วิทยา สุฤทต์ดำรง (กรุงเทพฯ: อี.ไอ.สแควร์ พับลิชซิง, 2548) น. 22-23

⁸⁰ <http://www.vorne.com/solutions/learning_center/tps.htm>

⁸¹ ไลเคอร์, เจฟฟรีย์ เค., วิถีแห่งโตโยต้า, น. 27

จากแนวคิดของ Ohno ทำให้เกิดแนวคิดในการแบ่งงานออกเป็นงานที่เพิ่มมูลค่า กับงานที่ไม่เพิ่มคุณค่าและสร้าง “ความสูญเปล่า” หรือเรียกในภาษาญี่ปุ่นว่า Muda ขึ้น และการกำจัดความสูญเปล่านี้ก็ได้กลายเป็นหัวใจของการผลิตแบบโตโยต้า

หลักการสำคัญซึ่งถือเป็นหัวใจของระบบการผลิต TPS สามารถสรุปได้ง่ายๆ เพียงแค่ 2 ประการคือ JIT (Just In Time) หรือ “ระบบการผลิตแบบทันเวลาพอดี” และ “Jidoka” ซึ่งหลัก 2 ประการนี้ก็มีขึ้นเพื่อกำจัดสิ่งที่เป็น Muda ในการผลิตนั่นเอง

(1) JIT หรือ “ระบบการผลิตแบบทันเวลาพอดี” เป็นแนวความคิดที่ Kiichiro Toyoda ผู้ก่อตั้ง Toyota Motor Company เป็นผู้คิดค้นขึ้น จากการเห็นระบบซูเปอร์มาร์เก็ตของสหรัฐ ที่มีการเติมสินค้าต่างๆ บนชั้นทันทีเมื่อลูกค้าได้ซื้อสินค้าไป JIT นี้ยังเป็นที่มาของระบบ “คัมบัง” (Kanban)

แนวคิดเบื้องต้นของระบบ JIT คือ การจัดส่งชิ้นงานที่ถูกต้อง (Right Item) ตามเวลาที่ถูกต้อง (Right Time) ในปริมาณที่ถูกต้อง (Right Amount) ซึ่งจะช่วยให้สามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงความต้องการของลูกค้าแบบวันต่อวันได้ โดยไม่ต้องมีการผลิตที่มากเกินไป อันจะกลายเป็น Muda⁸²

(2) Jidoka เกิดขึ้นมาจากการพัฒนาแนวคิดของ Sakichi Toyoda ที่ได้สร้างกลไกพิเศษที่จะหยุดการทำงานของเครื่องทอผ้า ซึ่งเป็นสิ่งประดิษฐ์แรกเริ่มของเขาเมื่อเกิดปัญหาเกี่ยวกับด้าย Jidoka นั้น หมายถึงระบบอัตโนมัติที่ทำงานควบคู่กับการปฏิบัติงานของมนุษย์ หรือการออกแบบการปฏิบัติการ และเครื่องมือซึ่งจะทำให้พนักงานไม่ต้องง่วนอยู่กับเครื่องจักร และมีอิสระมากขึ้นในการดำเนินงานที่เพิ่มคุณค่า⁸³ เป็นลักษณะของระบบอัตโนมัติที่กดปุ่มควบคุมโดยมนุษย์⁸⁴

3. อิทธิพลของญี่ปุ่นที่มีต่อองค์กรธุรกิจอื่นๆ

ระบบการผลิตแบบ TPS อันเป็นสิ่งที่ Toyota ได้สร้างขึ้นนั้น ได้ถูกบันทึก วิเคราะห์ และถูกนำไปใช้ในบริษัทต่างอุตสาหกรรมในทุกหนทุกแห่งทั่วโลก นอกจากนี้ TPS ยังเป็นที่รู้จักภายนอกบริษัท Toyota ว่าเป็น “ระบบการผลิตแบบลีน” (Lean Production) ตั้งแต่ได้มีการออกหนังสือ The Machine That Changed the World (1991) และ Lean Thinking (1996) ทำให้คำนี้

⁸² ไลเคอร์, เจฟฟรีย์ เค., วิถีแห่งโตโยต้า, น. 43, 50-51

⁸³ เฟ็งอ้าง, น. 40-41

⁸⁴ เฟ็งอ้าง, น. 63-64

เป็นที่รู้จักโดยทั่วไป โดยที่ผู้แต่งได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่ารากฐานงานวิจัยเกี่ยวกับสินค้านั้นมาจาก ระบบ TPS ซึ่งเกิดขึ้นจากการพัฒนาของ Toyota⁸⁵

ระบบการผลิตแบบ TPS นั้น ถูกนำไปศึกษาและเลียนแบบโดยผู้ผลิตในประเทศต่างๆ มากมาย เห็นได้จากหนังสือที่เกี่ยวกับ TPS หรือ Lean Production ที่ถูกแปลเป็น ภาษาต่างประเทศมากมาย แม้แต่หนังสือ “วิถีแห่งโตโยต้า” (The Toyota Way) ก็ถูกแปลเป็น ภาษาต่างประเทศ 14 ภาษา⁸⁶

นอกจากนักวิชาการที่ได้ศึกษาระบบการบริหารแบบญี่ปุ่น เพื่อทำความเข้าใจวิธีที่ องค์กรธุรกิจญี่ปุ่นใช้เพื่อพัฒนาตัวเองไปสู่ความสำเร็จทางธุรกิจแล้ว ฝ่ายผู้ผลิตเองก็ยังมีส่วน อย่างมากในการนำเอาวิธีการบริหารแบบญี่ปุ่นไปใช้ ไม่ว่าจะเป็นการริเริ่มนำเอาไปประยุกต์ใช้ หรือจากการซึมซับเอาแนวคิดในการบริหารจากการเป็นบริษัทร่วมทุนหรือบริษัทสาขาของญี่ปุ่นใน ต่างประเทศ โดยเฉพาะระบบการผลิตแบบ TPS ที่ถูกนำไปใช้อย่างแพร่หลาย ในองค์กรต่างๆ ทั่ว โลก เช่น ในโรงงานที่ทำการผลิตสินค้าอุตสาหกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอุตสาหกรรมยานยนต์ ที่ ได้มีการนำเอาวิธีการจัดการและควบคุมโรงงานทั้ง TQC และ TPS ของญี่ปุ่นมาใช้กันอย่างแพร่หลาย และกว้างขวาง

ตัวอย่างการนำเอาวิธีการผลิตแบบ TPS ซึ่งเน้นการกำจัดความสูญเปล่า นั้น สามารถ นำไปใช้ได้องค์กรอื่นๆ ที่มีไซ้องค์กรหรือโรงงานผลิตสินค้าได้เช่นเดียวกัน อย่างเช่น บริษัทจัดส่ง พัสดุภัณฑ์ของแคนาดา (Canada Post Corporation: CPC) ซึ่งได้นำเอาระบบ TPS ไปใช้ในงาน ส่วนคัดแยก ซึ่งเดิมมีลักษณะเหมือนคลังสินค้า และเกิดความสูญเปล่าสิ้นเปลืองเวลาอย่างมาก การแก้ไขนั้น ได้กระทำโดยการทำไคเซ็นเฉพาะจุด โดยเริ่มจากจุดคัดกรองพัสดุ จากการจัดวาง เครื่องจักรในการคัดแยกใหม่ เพื่อให้เกิดการไหลของกระบวนการได้ดีขึ้น ซึ่งทำให้สามารถลดพื้นที่ ใช้งาน เกิดพื้นที่ว่าง และลดเวลาขนย้ายจดหมายและจัดเก็บลงได้เกือบ 30%⁸⁷

นอกจากการนำเอาระบบการผลิตแบบโตโยต้าไปใช้ในการผลิตแล้ว การศึกษาหรือ อบรมเกี่ยวกับวิธีการผลิตแบบลีน (Lean Production) ก็ยังคงมีการจัดการเรียนการสอนกันอยู่ ทั่วไป ดังเห็นได้จากการอบรมในหัวข้อ “ระบบการผลิตแบบลีน” ที่จัดขึ้นโดยสมาคมส่งเสริม เทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น) หรือ ส.ส.ท. ซึ่งยังคงเป็นที่สนใจของบุคคลทั่วไป⁸⁸ และหนังสือที่เขียน

⁸⁵ ไลเคอร์, เจฟฟรีย์ เค., วิถีแห่งโตโยต้า, น. 39

⁸⁶ เฟ็งอ้าง, น. 14

⁸⁷ เฟ็งอ้าง, น. 398-400

⁸⁸ <www.tpif.or.th>

เกี่ยวกับการผลิตแบบลีนของโตโยต้าก็ยังคงมีการเขียนและตีพิมพ์ออกมามากมาย เช่น จากการค้นหาหนังสือโดยใช้คำค้น “lean production” ในเว็บไซต์ www.amazon.com พบว่ามีหนังสือที่เกี่ยวข้องถึง 3,452 เล่มในเดือนพฤศจิกายน 2551 และการค้นหาจากคำค้น “Toyota production system” ก็พบว่ามีหนังสือที่เกี่ยวข้องถึง 1,037 เล่ม⁸⁹ ซึ่งตัวอย่างเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าวิธีการผลิตแบบโตโยต้ายังคงได้รับความสนใจและเป็นที่น่าสนใจศึกษาอยู่เสมอ

4. ผู้ที่มีบทบาทในเผยแพร่ Soft Power ของญี่ปุ่น (Actors)

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้นว่า Soft Power ของญี่ปุ่นที่มีต่อประเทศอื่นๆ ทั้งในฐานะตัวแบบการพัฒนาและการบริหารนั้น เป็นการดำเนินนโยบายในเชิงรับ โดยที่ญี่ปุ่นไม่ได้มีบทบาทเป็นผู้ริเริ่ม เป็นเพียงผู้ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนการนำเอาตัวแบบไปใช้เท่านั้น อย่างไรก็ตามก็สมควรต้องวิเคราะห์บทบาทของผู้กระทำ (actor) ที่มีบทบาทในการเผยแพร่ หรือนำเอาแนวคิดของญี่ปุ่นไปใช้ เพื่อให้เข้าใจว่า Soft Power ของญี่ปุ่นมีอิทธิพลต่อประเทศอื่นๆ ได้อย่างไร โดยสามารถแบ่งตัวแสดงที่มีบทบาทในการรับหรือเผยแพร่ Soft Power ของญี่ปุ่นได้เป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายประเทศที่เป็นผู้รับอิทธิพลของญี่ปุ่น กับการริเริ่มและสนับสนุนจากฝ่ายญี่ปุ่นเอง

4.1 ประเทศผู้รับอิทธิพลจากญี่ปุ่น

ประเทศที่ได้นำเอาแนวคิดและวิธีพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมแบบรัฐพัฒนาของญี่ปุ่นไปใช้ ในที่นี้คือ เกาหลีใต้ มาเลเซียและสิงคโปร์นั้น จะเห็นได้ว่าการริเริ่มนั้นเกิดจากภาครัฐของประเทศเหล่านั้นเห็นว่ารูปแบบการพัฒนาประเทศที่ญี่ปุ่นใช้นั้นได้ผลดี ทำให้ญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม รวมทั้งคุณภาพชีวิตของพลเมืองจนมาอยู่ในขั้นประเทศพัฒนาแล้วได้ภายในระยะเวลาอันรวดเร็ว จึงเป็นเหตุให้เกิดการศึกษาและเลียนแบบวิธีการพัฒนาดังกล่าว โดยที่ญี่ปุ่นมิได้เป็นผู้ริเริ่ม หรือกระทำการใดๆ เพื่อจูงใจ แต่เป็นความสำเร็จของญี่ปุ่นจากการใช้นโยบายรัฐพัฒนาและผลที่เกิดขึ้นนั่นเอง ที่สร้างให้เกิดแรงจูงใจแก่ประเทศอื่น ในการนำเอาแนวคิดรัฐพัฒนาจากญี่ปุ่นมาใช้ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญคือ

- รัฐบาล ในฐานะผู้กำหนดนโยบาย ดังเช่นในกรณีของเกาหลีใต้และมาเลเซีย ซึ่งผู้นำได้มีนโยบายที่ชัดเจนที่จะเลียนแบบการพัฒนาและความเจริญก้าวหน้าแบบญี่ปุ่น
- ข้าราชการ เช่นเดียวกับในการพัฒนาประเทศของญี่ปุ่นซึ่งข้าราชการได้เข้ามามีบทบาทอย่างมาก เพราะรัฐให้อำนาจแก่ข้าราชการเพื่อเป็นผู้วางแผน และนำแผนหรือนโยบายต่างๆ ไปปฏิบัติให้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยความร่วมมือของรัฐบาลและองค์กรเอกชนต่างๆ

⁸⁹ <www.amazon.com>

ในการดำเนินงานให้เป็นที่ไปตามนโยบายนั้น มีกระทรวงที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมที่ได้ถอดแบบมาจากกระทรวง MITI ของญี่ปุ่นมาเป็นส่วนช่วย เช่น กระทรวงการค้าและอุตสาหกรรมของเกาหลี หรือกระทรวง MITI ของมาเลเซีย ซึ่งข้าราชการในกระทรวงเหล่านี้ ทำหน้าที่เลือกประเภทของอุตสาหกรรมที่จะพัฒนา แสวงหาวิธีการที่ดีที่สุดเพื่อพัฒนาประเทศอย่างรวดเร็ว รวมทั้งคอยควบคุมการแข่งขันให้เป็นที่ไปตามกลยุทธ์ที่ได้ออกแบบเอาไว้ เพื่อรับประกันความแข็งแกร่งและได้ผลของเศรษฐกิจ⁹⁰

- องค์การธุรกิจเอกชน ในฐานะผู้ดำเนินธุรกิจตามนโยบายของรัฐ อันก่อให้เกิดการพัฒนา องค์การธุรกิจเอกชนในประเทศต่างๆ ย่อมมีบทบาทในการศึกษาวิธีการพัฒนา หรือการบริหารแบบญี่ปุ่น ไม่ว่าจะโดยร่วมมือกับญี่ปุ่นทั้งในระดับภาครัฐ หรือโดยรับการถ่ายทอดจากบริษัทแม่ที่ญี่ปุ่น หรือจากการศึกษาและรับคำแนะนำจากบริษัทญี่ปุ่นที่เป็นคู่ค้าก็ตาม เพื่อรับคำแนะนำด้านการผลิตในการพัฒนาอุตสาหกรรมและประสิทธิภาพการผลิตของตนเอง นอกจากนี้ องค์การธุรกิจในรูปแบบของบริษัท ยังมีองค์กรอิสระอื่นๆ เช่น สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น) หรือ ส.ส.ท. (Technology Promotion Association: TPA) ในประเทศไทย ซึ่งเป็นองค์กรอิสระที่ก่อตั้งขึ้นในปี 1973 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำความรู้และเทคโนโลยีใหม่ๆ มาเผยแพร่เพื่อสร้างความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมให้ประเทศไทย⁹¹ นอกจากนี้ ส.ส.ท.ยังมีส่วนในการเผยแพร่ความรู้จากญี่ปุ่นด้วย เช่น เทคโนโลยี หรือวิธีการจัดการระบบการผลิตแบบลีนซึ่งมีการยอมรับในหลักสูตรการอบรมของส.ส.ท. รวมทั้งจากการตีพิมพ์เผยแพร่หนังสือเกี่ยวกับญี่ปุ่นต่างๆ

4.2 การสนับสนุนจากฝ่ายญี่ปุ่น

นอกจากฝ่ายประเทศที่เป็นผู้รับอิทธิพลแล้ว ฝ่ายญี่ปุ่นเองเมื่อเห็นว่าประเทศต่างๆ ให้ความสนใจที่จะศึกษาและนำเอาวิธีการหรือรูปแบบการพัฒนาประเทศของตนไปใช้ ก็ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนเช่นกัน โดยได้มีการตั้งหน่วยงานต่างๆ ขึ้นในประเทศเหล่านั้น เพื่อให้ความช่วยเหลือโดยเน้นไปที่ภาคเอกชน ในการให้ข้อมูลและคำแนะนำ โดยองค์กรหรือหน่วยงานที่มีบทบาทในลักษณะนี้ เช่น

- JICA (Japan International Cooperation Agency) เป็นองค์กรอิสระที่ก่อตั้งขึ้นมาในปีค.ศ.1974 ซึ่งเป็นช่วงที่ญี่ปุ่นมีการเติบโตอย่างสูง และเริ่มขยายความช่วยเหลือไปยังประเทศต่างๆมากขึ้น กิจกรรมหลักของ JICA คือ การให้ความช่วยเหลือและความร่วมมือทางด้าน

⁹⁰ Chalmers Johnson, *MITI and the Japanese Miracle*, p.314-315

⁹¹ <<http://www.tpa.or.th>>

เทคโนโลยี โดยการอบรมเจ้าหน้าที่ทั้งจากภาครัฐและเอกชนในประเทศต่างๆ ให้เรียนรู้เทคโนโลยีของญี่ปุ่น การส่งผู้เชี่ยวชาญไปยังประเทศต่างๆ เพื่อทำการให้ความรู้ในเชิงการพัฒนาการผลิตแต่ภาคเอกชน และช่วยเผยแพร่แนวทางการบริหารองค์กรแบบญี่ปุ่นจากการส่งผู้เชี่ยวชาญเข้าไปให้ความรู้แก่ภาคธุรกิจ หรือการให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียนต่างชาติเพื่อให้ไปศึกษาในญี่ปุ่น เช่น ในมาเลเซีย JICA ได้ให้การสนับสนุนด้านการพัฒนาบุคลากรของมาเลเซีย โดยการจัดให้มีโครงการอบรมด้านเทคนิคขึ้นในญี่ปุ่นในปีงบประมาณ 1982 เพื่อสนองตอบนโยบายแลตะวันออก (Look East Policy) ของมาเลเซีย⁹²

- JETRO (Japan External Trade Organization) หรือองค์การส่งเสริมการค้าต่างประเทศของญี่ปุ่น เป็นหน่วยงานที่ตั้งขึ้นโดยรัฐบาลเช่นกันในปี 1950 ในช่วงแรกมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นหน่วยงานที่จะนำเอานโยบายต่างๆ ด้านการค้าไปปฏิบัติ โดยเฉพาะนโยบายที่เกี่ยวกับการส่งเสริมการส่งออกของญี่ปุ่น ให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศต่างๆ ด้านการพัฒนาอุตสาหกรรม ส่งเสริมการลงทุน (FDI) ของญี่ปุ่น และให้ความช่วยเหลือแก่ SME ของญี่ปุ่นที่สนใจจะเข้าไปลงทุนในต่างประเทศ⁹³ การรวมตัวกับสถาบันพัฒนาเศรษฐกิจของญี่ปุ่น (Institute of Developing Economies - IDE) ในปี 1998 ได้เพิ่มบทบาทและขีดความสามารถในการทำวิจัยด้านเศรษฐกิจ และทำให้ JETRO กลายเป็นแหล่งข้อมูลและศูนย์ให้คำแนะนำทางเศรษฐกิจได้อย่างครบถ้วน⁹⁴ ในปัจจุบัน ความช่วยเหลือของ JETRO ที่มีต่อประเทศต่างๆ โดยเฉพาะประเทศกำลังพัฒนานั้น นอกจากข้อมูลและคำแนะนำแล้ว ยังมีการจัดการอบรมด้านเทคโนโลยีให้แก่วิศวกร โดยให้เข้าไปทำงานในโรงงานที่ญี่ปุ่นเพื่อศึกษาการทำงานจริงและเรียนรู้วิธีการทำงานแบบญี่ปุ่น ซึ่งย่อมทำให้บุคลากรเหล่านี้ เรียนรู้และซึมซับเอาวิธีการบริหารและจัดการองค์กรหรือโรงงานผลิตในญี่ปุ่นไปใช้กับประเทศตนได้ด้วย นอกจากนี้ JETRO ยังมีบทบาทช่วยเหลือในการส่งเสริมกิจกรรมทางการค้าต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับข้อตกลง FTA กับประเทศต่างๆ เช่น ในสิงคโปร์ตามข้อตกลงความเป็นหุ้นส่วนทางเศรษฐกิจระหว่างญี่ปุ่น-สิงคโปร์ (Japan-Singapore Economic Partnership Agreement-

⁹² From JICA, Overview of JICA, available at

<<http://www.jica.go.jp/english/resources/publications/annual/2004/pdf/196-200.PDF>>

⁹³ Japan External Trade Organization, JETRO: Japan External Trade Organization (Tokyo, Japan: JETRO, 1998) pp.1-13

⁹⁴ JETRO กรุงเทพฯ, <http://www.jetro.go.jp/thailand/thai/t_about>

JSEPA)⁹⁵ หรือการริเริ่มโครงการความร่วมมือด้านอุตสาหกรรมยานยนต์มาเลเซีย-ญี่ปุ่น (Malaysia-Japan Automotive Industries Cooperation – MAJAICO) ตามข้อตกลงความเป็นหุ้นส่วนเศรษฐกิจมาเลเซีย-ญี่ปุ่น (Malaysia-Japan Economic Partnership Agreement) เพื่อส่งเสริมและพัฒนาอุตสาหกรรมยานยนต์ของมาเลเซียให้สามารถแข่งขันในระดับโลกได้⁹⁶ หรือการพัฒนาบุคลากรโดยการให้ความรู้ด้านการบริหารจัดการอย่างเป็นทางการแก่เจ้าหน้าที่รัฐบาลที่ดูแลกิจการเกี่ยวกับเศรษฐกิจ โดยผ่านการฝึกอบรมของโรงเรียน IDE Advance School (IDEAS) ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนแสดงให้เห็นถึงความพยายามและความกระตือรือร้นของญี่ปุ่นในการเผยแพร่และช่วยเหลือประเทศกำลังพัฒนาอื่นๆ ทางด้านเทคโนโลยี โดยเฉพาะประเทศในเอเชีย

- ศูนย์เพิ่มผลผลิตเพื่อการพัฒนาสังคมเศรษฐกิจศาสตร์ของญี่ปุ่น (Japan Productivity Center for Socio-Economic Development: JPC-SED)⁹⁷ เป็นองค์กรที่เน้นให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนในด้านการเพิ่มผลผลิตโดยเฉพาะ โดยมีการให้ความช่วยเหลือและความร่วมมือทั้งในระดับองค์กรธุรกิจ และระดับประเทศ JPC-SED มีบทบาทสำคัญมาตั้งแต่ทศวรรษ 1960 เมื่อประเทศในเอเชียเริ่มให้ความสนใจและขอความช่วยเหลือจากญี่ปุ่นในการรับเทคโนโลยีเกี่ยวกับการพัฒนาผลผลิต ทำให้กิจกรรมต่างๆ ที่เป็นการส่งเสริมการพัฒนาผลผลิตเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการส่งผู้เชี่ยวชาญไปให้คำแนะนำในต่างประเทศ หรือการจัดโครงการอบรมซึ่งมีผู้เข้าร่วมกว่า 30 ประเทศ นอกจากนี้ JPC-SED ยังร่วมมือกับรัฐบาลญี่ปุ่นในการก่อตั้งสถาบันเพิ่มผลผลิตอาเซียน (Asian Productivity Organization: APO) ในปีค.ศ.1962 ซึ่งได้กลายเป็นศูนย์กลางความร่วมมือและการพัฒนาด้านผลิตผลที่สำคัญในเอเชีย และนับแต่นั้นญี่ปุ่นก็ยังมีบทบาทเพิ่มขึ้นในการร่วมสนับสนุน และมีส่วนร่วมในการพัฒนาผลผลิตของประเทศอื่นๆ ในเอเชีย โดยผ่านการให้คำแนะนำถึงเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาผลผลิต เช่น JIT, 5S, QC หรือให้ความช่วยเหลือในการก่อตั้งสถาบันพัฒนาผลผลิตในประเทศต่างๆ เช่น SPRING ในสิงคโปร์ หรือสถาบันเพิ่มผลผลิต (TPI) ในประเทศไทย⁹⁸ จากความริเริ่มและความ

⁹⁵ JETRO Singapore, From
<http://www.jetro.go.jp/singapore/about/who_wr/index.html> and see
<<http://www.spring.gov.sg/Content/HomePage.aspx>> for more information about Singapore's SPRING program

⁹⁶ JETRO Malaysia, <<http://www.jetro.go.jp/malaysia/activities/majaico/>>

⁹⁷ From JPC-SED <www.jpc-sed.or.jp>

⁹⁸ ดูเพิ่มเติมที่ สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ <<http://www.ftpi.or.th>>

ร่วมมือของญี่ปุ่นและประเทศต่างๆ เหล่านี้ ทำให้อิทธิพลของญี่ปุ่นด้านแนวคิดการบริหารงานได้แพร่หลาย และถูกนำไปปฏิบัติโดยทั่วไป

- หอการค้าญี่ปุ่น เช่น หอการค้าและอุตสาหกรรมญี่ปุ่นประจำสิงคโปร์ (Japanese Chamber of Commerce and Industry, Singapore – JCCIS) ตั้งขึ้นในสิงคโปร์เมื่อปี 1970 มีบทบาทในการนำเอาผู้เชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยีจากญี่ปุ่นเข้ามาพัฒนาฝีมือแรงงานในสิงคโปร์ จัดการเดินทางไปดูงานที่ญี่ปุ่น ให้ทุนการศึกษาแก่นักศึกษาเพื่อไปศึกษาต่อที่ญี่ปุ่น รวมถึงร่วมมือกับรัฐบาลตั้งโรงเรียนฝึกช่างโดยเฉพาะขึ้น เพื่อให้ความรู้และพัฒนาช่างฝีมือ⁹⁹

อาจกล่าวได้ว่า ในการเผยแพร่อิทธิพลทางด้านแนวคิดการพัฒนาและการบริหารแบบญี่ปุ่นนั้นเกิดจากการที่ประเทศอื่นเห็นและชื่นชมในความสำเร็จของญี่ปุ่น ซึ่งเกิดการใช้รูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมที่มีลักษณะเฉพาะ และนำมาเลียนแบบ ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าตามแนวคิดเกี่ยวกับ Soft Power ของ Cooper นั้นถือว่าการเลียนแบบนั้นเป็น Soft Power อย่างหนึ่งเช่นกัน โดยในการมี Soft Power ต่อประเทศอื่นทางด้านตัวแบบการพัฒนาและการบริหารนี้ ญี่ปุ่นมีบทบาทในเชิงรับ (passive) โดยไม่ได้เป็นผู้ริเริ่มในการเผยแพร่ Soft Power ของตนเอง แต่ผู้ที่ริเริ่มนำเอาแนวความคิดรัฐพัฒนาของญี่ปุ่นไปใช้ก็คือฝ่ายประเทศผู้รับอิทธิพลเอง โดยผ่านทางรัฐ ซึ่งหมายถึงทั้งผู้นำของประเทศและข้าราชการผู้วางนโยบาย และเมื่อการรับเอาแนวความคิดในการพัฒนาไปใช้เริ่มเด่นชัด และมีกิจกรรมและความร่วมมือมากขึ้นแล้ว ทางฝ่ายญี่ปุ่นจึงให้การสนับสนุนและช่วยเหลือด้านการพัฒนาและถ่ายทอดเทคโนโลยี โดยผ่านทางองค์กรที่รัฐจัดตั้งต่างๆ ดังที่ได้กล่าวถึงข้างต้น เหตุที่ญี่ปุ่นไม่ได้มีบทบาทในเชิงรุก (proactive) ในการเผยแพร่ Soft Power ดังกล่าว ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากญี่ปุ่นเห็นว่าประเทศตนมีอิทธิพลต่อประเทศอื่นๆ อยู่แล้ว จึงไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องพยายาม หรือกระตือรือร้นในการสร้าง Soft Power ที่มีต่อประเทศอื่นๆ ในด้านการเป็นต้นแบบการพัฒนา หรือการบริหาร

ความตกต่ำใน Soft Power ของญี่ปุ่น

จุดหักเหสำหรับ Soft Power ของญี่ปุ่น คือ วิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นกับประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียตะวันออก โดยเฉพาะไทย มาเลเซีย อินโดนีเซีย และเกาหลีใต้

⁹⁹ Lee Kuan Yew, Senior Minister, Speech at the Japanese Chamber of Commerce & Industry, Singapore, 28 January 2000.

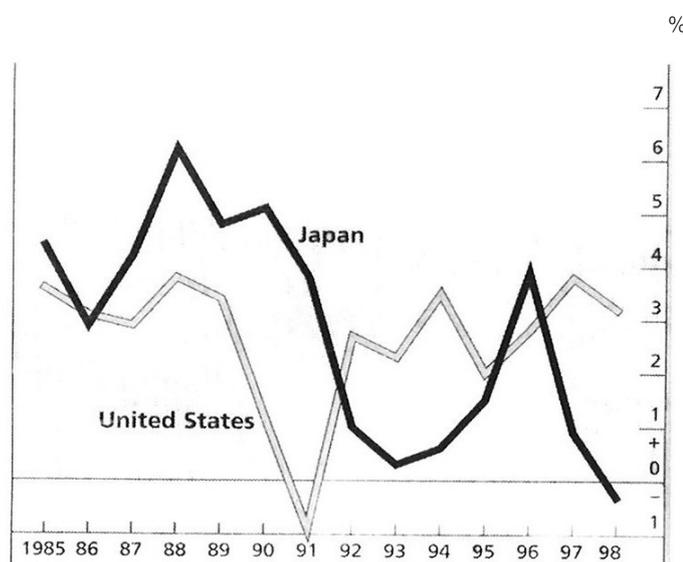
อันมีผลทำให้อิทธิพลและความศรัทธาที่ประเทศต่างๆ มีต่อตัวแบบรัฐพัฒนาของญี่ปุ่นลดลงอย่างมาก ส่งผลทำให้ Soft Power ของญี่ปุ่นลดลง

อันที่จริง ตัวแบบการพัฒนาเศรษฐกิจแบบญี่ปุ่นเริ่มมีปัญหาตั้งแต่เศรษฐกิจญี่ปุ่นประสบภาวะฟองสบู่แตกในปี 1989 แต่เนื่องจากเศรษฐกิจในประเทศเอเชียอื่นๆ ยังเติบโตได้ดีในช่วงต้นทศวรรษที่ 1990 ประกอบกับในช่วงนั้น ยังไม่มีความแน่ชัดว่า เศรษฐกิจจะตกต่ำเพียงชั่วคราวหลังฟองสบู่แตก หรือจะตกต่ำยาวนาน ทำให้แนวคิด “รัฐพัฒนา” ของญี่ปุ่นยังเป็นที่นิยมอยู่ในช่วงต้นทศวรรษที่ 1990 จนเมื่อเกิดวิกฤติเศรษฐกิจเอเชียขึ้น ในขณะที่เศรษฐกิจญี่ปุ่นก็ตกต่ำยาวนาน ทำให้แนวคิดตัวแบบการพัฒนาแบบญี่ปุ่นเสื่อมความนิยมลง ดังจะได้อธิบายในรายละเอียดดังต่อไปนี้

เศรษฐกิจญี่ปุ่นเริ่มประสบปัญหาต่อเนื่องมาตั้งแต่เกิดเศรษฐกิจตกต่ำในต้นทศวรรษ 1990 ซึ่งเศรษฐกิจญี่ปุ่นชะลอตัวอย่างต่อเนื่องและยาวนานเกือบตลอดทศวรรษ จนกล่าวกันว่า เป็น “ทศวรรษที่สูญเปล่า” (The Lost Decade) สำหรับระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่น¹⁰⁰

กราฟที่ 1

อัตราการเจริญเติบโตของญี่ปุ่นและสหรัฐในช่วงปี 1985-มิถุนายน 1998

ที่มา: The Economist (June 28, 1998, p.20)¹⁰¹

¹⁰⁰ ไชยวัฒน์ คำชู, ระบบเศรษฐกิจการเมืองญี่ปุ่น, น. 3

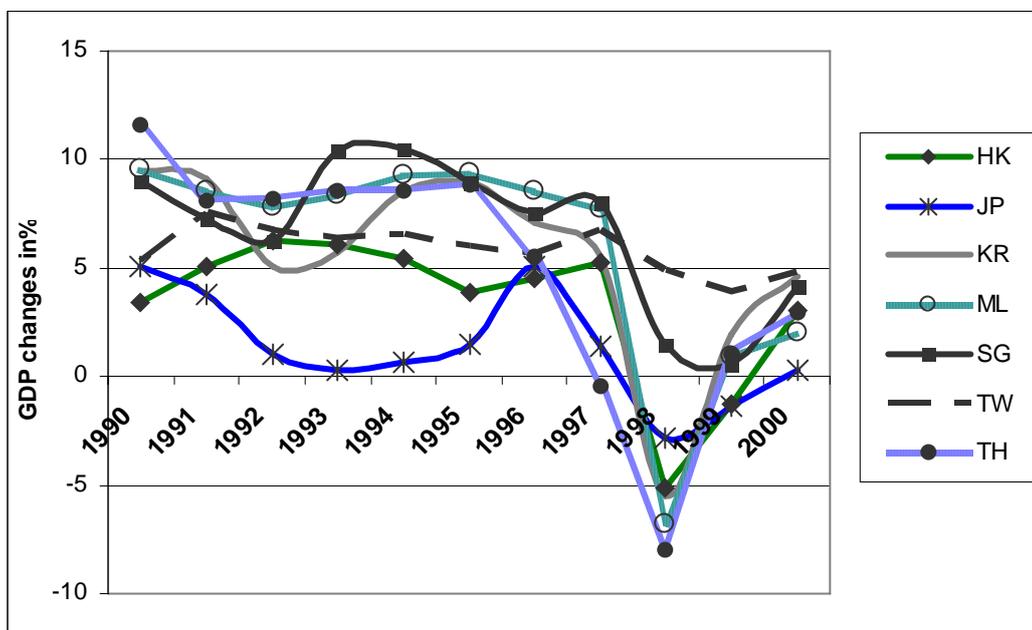
¹⁰¹ <<http://www.ips.org.sg/pub/wp2-charts.pdf>>

จากกราฟข้างต้น จะเห็นได้ว่าเศรษฐกิจของญี่ปุ่นนั้นเริ่มเข้าสู่สภาวะซบเซาตั้งแต่ปี 1990 แล้ว โดยที่อัตราการเจริญเติบโตลดต่ำลงเรื่อยๆ จนใกล้ระดับ 0 ในปี 1993

อย่างไรก็ดี แม้ว่าเศรษฐกิจญี่ปุ่นจะเริ่มเข้าสู่ภาวะตกต่ำ แต่จากปัจจัยหลายประการชี้ให้เห็นว่า ความนิยมและความเชื่อมั่นในนโยบายรัฐพัฒนาของญี่ปุ่นยังคงมีอิทธิพลอยู่ เช่น ในปี 1993 จากการสนับสนุนและการให้ความช่วยเหลือด้านเงินทุนในการวิจัยของญี่ปุ่น และความร่วมมือกับ World Bank ในการทำการศึกษารูปแบบการพัฒนาประเทศของประเทศในเอเชียตะวันออก ที่มีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจที่โดดเด่น ได้มีการตีพิมพ์หนังสือ The East Asian Miracle ซึ่งยิ่งตอกย้ำถึงความสำเร็จและความศรัทธาในตัวแบบรัฐพัฒนาแบบญี่ปุ่น หรือที่ในหนังสือเล่มนี้เรียกโดยรวมว่าเป็นตัวแบบเอเชียตะวันออก (East Asian Model) นอกจากนี้ ในขณะที่เศรษฐกิจของญี่ปุ่นตกต่ำนั้น ทั้งญี่ปุ่นเองและประเทศอื่นๆยังคงเชื่อว่าญี่ปุ่นจะสามารถฟื้นคืนกลับมาดีดังเดิมได้ อีกทั้งจากกราฟด้านล่างซึ่งแสดงความเปลี่ยนแปลงของตัวเลข GDP ของประเทศกำลังพัฒนาหลายประเทศในเอเชีย รวมทั้งญี่ปุ่นแสดงให้เห็นว่าในขณะที่เศรษฐกิจของญี่ปุ่นเพียงประเทศเดียว มีอัตราการเติบโตของเศรษฐกิจลดลงต่อเนื่องอย่างเห็นได้ชัดในช่วงต้นทศวรรษ 1990 นั้น ประเทศอื่นๆ ยังมีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจในเกณฑ์ดีอยู่ จากข้อมูลนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า แม้ว่าเศรษฐกิจของประเทศญี่ปุ่น ซึ่งเป็นต้นแบบของนโยบายรัฐพัฒนานั้นกำลังประสบกับภาวะซบเซา แต่ประเทศอื่นๆ ที่นำเอาแนวคิดรัฐพัฒนาไปใช้นั้นยังมีเศรษฐกิจดีอยู่ ทำให้ความเชื่อถือและศรัทธาในตัวแบบรัฐพัฒนายังไม่ได้ตกลง หรือหมดไป

กราฟที่ 2

GDP ของญี่ปุ่น และประเทศกำลังพัฒนาในเอเชีย ในช่วง 1990-2000

ที่มา: www.imf.org

อย่างไรก็ดี ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ Soft Power จากความเชื่อถือในตัวแบบญี่ปุ่นลดลง นั้นเกิดขึ้นหลังจากเกิดวิกฤติเศรษฐกิจเอเชียในปี 1997 หรือที่เรียกกันว่า “วิกฤติต้มยำกุ้ง”

วิกฤติต้มยำกุ้งมีจุดเริ่มต้นจากประเทศไทย โดยเกิดจากการผูกพันค่าเงินบาทกับ ดอลลาร์สหรัฐ และจากสภาพที่ดูมั่นคงของเงินดอลลาร์ ทำให้ธนาคารชะล่าใจ กู้เงินเป็นดอลลาร์ และปล่อยกู้ต่อให้กับโครงการต่างๆในประเทศ โดยเฉพาะโครงการอสังหาริมทรัพย์¹⁰² ก่อให้เกิด การเก็งกำไรและราคาที่ดินถูกปั่นให้สูงกว่าที่ควรจะเป็นมาก

วิกฤติที่เกิดขึ้นนั้น ส่งผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อเศรษฐกิจไม่เฉพาะในเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ แต่ยังมีผลไปยังประเทศอื่นๆ ทั่วโลก สำหรับในเอเชีย ญี่ปุ่น และประเทศต่างๆ ที่ญี่ปุ่นทำธุรกิจด้วย รวมทั้งอาศัยพึ่งพาระบบเศรษฐกิจของญี่ปุ่น โดยเฉพาะประเทศในเอเชียที่ได้ นำเอาแนวทางการพัฒนาแบบญี่ปุ่นไปใช้ต่างก็ประสบปัญหาโดยทั่วกัน เมื่อเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ

¹⁰² “จากต้มยำกุ้งถึงแฮมเบอร์เกอร์,” อ้างจาก

ขึ้นกับประเทศดังกล่าว ไม่เพียงส่งผลให้ความนิยมในรูปแบบรัฐพัฒนาของญี่ปุ่นลดลง แต่ยังทำให้ญี่ปุ่นต้องตกเป็น “จำเลย” จากประเทศอื่นโดยเฉพาะมหาอำนาจตะวันตก ที่กล่าวหาตลอดจนวิพากษ์วิจารณ์ว่าญี่ปุ่นเป็นผู้ส่งออกฟองสบู่ไปยังประเทศอื่นๆ จากการเลียนแบบรูปแบบการดำเนินนโยบายในทางเศรษฐกิจ ซึ่งส่งผลให้อีกหลายๆ ประเทศอยู่ในสภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่ และฟองสบู่แตกตามญี่ปุ่นไปด้วยในที่สุด¹⁰³

หลังจากฟองสบู่แตก ความมั่นใจที่คนญี่ปุ่นเคยมีในสถาบันต่างๆ ของทุนนิยมแบบญี่ปุ่นเริ่มเสื่อมถอย เศรษฐกิจภายในประเทศญี่ปุ่นประสบภาวะชะงักงัน และบริษัทต่างๆ ไม่อยากจะทำเนิกรกิจการส่งออก ทั้งภาคอุตสาหกรรม องค์กรธุรกิจและรัฐบาลต่างพร้อมใจกันชะลอการเปลี่ยนโครงสร้างของอุตสาหกรรมหลักต่างๆ ของญี่ปุ่น การลงทุนของญี่ปุ่นที่มีปริมาณสูงสุดในปี 1994 ลดต่ำลงเรื่อยๆ ตลอดมาหลังจากนั้น¹⁰⁴ นอกจากนั้นธนาคารญี่ปุ่นก็ชะลอการปล่อยกู้ไปยังประเทศในเอเชียตะวันออก และเรียกคืนเงินกู้บางกรณี เพื่อนำมาชดเชยเศรษฐกิจภายในประเทศที่สิ้นคลอน

หลังเกิดวิกฤติเศรษฐกิจในเอเชียในปี 1997 ดังที่ได้อ้างถึงข้างต้น รัฐพัฒนามากลายเป็นเป้าในการวิพากษ์วิจารณ์ ว่าลักษณะหลายๆ ประการของการพัฒนาที่เน้นให้รัฐมีบทบาทนำนี้เป็นที่มาของการเกิดวิกฤติการเงินในเอเชีย ไม่ว่าจะเป็นการกระตุ้นให้เกิดการกู้ยืมเงินและลงทุนจนเกินตัว โดยเฉพาะในการลงทุนในธุรกิจอสังหาริมทรัพย์เพื่อเก็งกำไร¹⁰⁵ ความสัมพันธ์ใกล้ชิดของรัฐบาลและภาคธุรกิจในฐานะหุ้นส่วนภายใต้รัฐพัฒนา ถูกกล่าวหาว่าเป็นแหล่งบ่มเพาะสิ่งอันตรายต่อศีลธรรม การลำเอียง การทุจริตในอำนาจหน้าที่และทุนนิยมแบบพวกพ้อง ซึ่งถือว่าเป็นสาเหตุหลักของวิกฤติ บางท่านอธิบายโดยเฉพาะเจาะจงลงไปอีกว่าการมุ่งให้น้ำหนักไปกับเงินทุนที่มีศูนย์กลางอยู่ที่ธนาคาร และระบบการธนาคารที่หละหลวม เป็นสาเหตุหลักที่สำคัญของการเกิดวิกฤติ บางคนก็กล่าวว่ารูปแบบการพัฒนาที่มุ่งเพื่อการส่งออกนั้น โดยเนื้อแท้แล้วเปราะบางและไม่ยั่งยืน¹⁰⁶

นอกจากสาเหตุจากวิกฤติเศรษฐกิจในเอเชียที่ทำให้ Soft Power ของญี่ปุ่นในฐานะตัวแบบการพัฒนาลดลงแล้ว การเติบโตและการประสบความสำเร็จของธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับซิมิ

¹⁰³ สมภพ มานะรังสรรค์, JAPAN Finance (กรุงเทพฯ: Nut Republic, 2546)

¹⁰⁴ T.J. Pempel, ed., Remapping East Asia, p.85

¹⁰⁵ Nicholas Crafts, “East Asian Growth Before and After the Crisis,” IMF Staff Papers Vol.46 No.2 (June 1999), p.162

¹⁰⁶ Hidetaka Yoshimatsu, Japan and East Asia in Transition, p.66

คอนดัคเตอร์และอุตสาหกรรมคอมพิวเตอร์ ซึ่งมีจุดศูนย์กลางอยู่ในพื้นที่ทางตอนใต้ของ San Francisco Bay ใน Northern California หรือ “Silicon Valley”¹⁰⁷ ได้สร้างกระแสให้เกิดการ “ตื่นทอง” ขึ้นในสหรัฐ เมื่อธุรกิจที่มีจุดเริ่มต้นจากการก่อตั้งและดำเนินกิจการโดยบุคคลเพียงไม่กี่คน หรือ Start-up Company¹⁰⁸ (บริษัทที่เป็นตัวอย่างและเป็นจุดเริ่มต้นแรกของธุรกิจ Start-up company ลักษณะนี้ คือ Hewlett-Packard ซึ่งก่อตั้งโดย Bill Hewlett และ David Packard)¹⁰⁹ เหล่านี้ บริษัทที่ทำธุรกิจบนอินเทอร์เน็ตได้ประสบความสำเร็จและสร้างชื่อเสียงอย่างมาก ทำให้เกิดความสนใจในวิธีการบริหารธุรกิจเหล่านี้มากขึ้น เนื่องจากมีความเป็นอิสระจากการควบคุมของรัฐ และสามารถตั้งขึ้นได้จากการริเริ่มของคนไม่กี่คน เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้อิทธิพลของตัวแบบรัฐพัฒนาแบบญี่ปุ่นที่เน้นการเข้ามามีบทบาทแทรกแซงของรัฐลดบทบาทและอิทธิพลลงจากความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมาข้างต้น ทำให้ความนิยมในรูปแบบรัฐพัฒนาของญี่ปุ่นลดลงและประเทศต่างๆ หันไปหาวิธีการพัฒนาเศรษฐกิจรูปแบบอื่นแทนที่ อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าอิทธิพลหรือ Soft Power ของญี่ปุ่นจะลดลงไปหมดทุกอย่าง หลักการบริหารงานหรือการควบคุมองค์กรแบบญี่ปุ่นนั้นยังคงมีอิทธิพล และแพร่หลายอยู่ทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากประเทศกำลังพัฒนายังคงให้ความสำคัญกับการผลิตสินค้าอุตสาหกรรม และระบบการบริหารงานแบบญี่ปุ่นนั้นยังแสดงให้เห็นว่ามีประสิทธิภาพ และใช้ได้ผลดีอยู่ ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากหลักสูตรการอบรมของสมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น) หรือ สสท. ซึ่งยังมีการจัดอบรมเกี่ยวกับ TPS หรือ

¹⁰⁷ เหตุผลที่เรียกบริเวณพื้นที่ที่เป็นศูนย์รวมของบริษัทที่ประกอบธุรกิจเกี่ยวกับเซมิคอนดัคเตอร์และคอมพิวเตอร์ดังกล่าวว่า “Silicon Valley” นั้นก็เนื่องมาจากพื้นที่ดังกล่าวอยู่ในบริเวณหุบเขาซานตา คลารา (Santa Clara Valley) และเป็นที่ยอมรับของบริษัทหรืออุตสาหกรรมไฮเทคที่เกี่ยวข้องกับคอมพิวเตอร์ ซึ่งมีซิลิคอน (silicon) เป็นวัตถุดิบหรือส่วนผสมสำคัญในการผลิตชิปคอมพิวเตอร์ต่างๆ ตัวอย่างบริษัทที่โดดเด่นที่ตั้งอยู่ในบริเวณ Silicon Valley เช่น Adobe Systems, Apple Inc., eBay, Google, Hewlett-Packard, Intel, Oracle, SanDisk, Seagate Technology, Sun Microsystems, และ Yahoo! เป็นต้น ข้อมูลจาก <http://en.wikipedia.org/wiki/Silicon_Valley>

¹⁰⁸ See more about start-up company at Silicon Valley in Jerry Kaplan, Startup: A Silicon Valley Adventure (New York: Penguin Books, 1994)

¹⁰⁹ Karen Southwick, Upside Magazine, Silicon Gold Rush: The Next Generation of High-tech Stars Rewrites the Rules of Business (New York: John Wiley & Sons, Inc., 1999) p.2 and 22

Lean Production และการบริหารแบบญี่ปุ่นอย่างแพร่หลาย¹¹⁰ แต่การลดลงของอิทธิพลของญี่ปุ่นที่มีต่อประเทศอื่นๆในภูมิภาคเอเชียนั้น ทำให้ญี่ปุ่นต้องหันไปผลักดัน และสร้าง Soft Power ในลักษณะอื่นขึ้นมาทดแทน ซึ่งจะได้กล่าวถึงในบทที่ 4 ต่อไป

ตามที่ได้กล่าวมาในบทนี้ จะเห็นว่าความสำเร็จของญี่ปุ่นในช่วงที่เศรษฐกิจเติบโตอย่างรวดเร็วนั้น ได้สร้างอิทธิพลและแรงจูงใจให้ประเทศอื่นหันมาศึกษาและเลียนแบบแนวทางการพัฒนาประเทศ และการบริหารจัดการธุรกิจ โดยเฉพาะรูปแบบการผลิตแบบญี่ปุ่น เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมให้ก้าวหน้า และประสบความสำเร็จเช่นเดียวกับญี่ปุ่น โดยที่ญี่ปุ่นมีนโยบายในการเผยแพร่ Soft Power ของตนในเชิงรับ (passive policy) โดยการให้การสนับสนุนและช่วยเหลือเท่านั้น แต่ด้วยลักษณะบางประการของนโยบายรัฐพัฒนาที่ทำให้เกิดเศรษฐกิจฟองสบู่ จนกระทั่งฟองสบู่แตก และประเทศต่างๆในเอเชียได้รับผลกระทบกันโดยทั่วรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจแบบรัฐพัฒนาของญี่ปุ่นจึงลดบทบาทและความสำคัญลง ทำให้ญี่ปุ่นต้องพยายามผลักดันนโยบายเพื่อสร้าง Soft Power ในด้านอื่นขึ้นมาทดแทน

¹¹⁰ อ้างจาก <http://www.tpif.or.th/>